

הרב ישראל דנרוביץ

מגיד שעורי הירושלמי בקול הדף
מח"ס 'הנחמדים מזהב'
ערד

אמלתרא בנרות חנוכה [ובסוכה]

מה דינו של נר חנוכה המונח למעלה מעשרים אמה אלא שהוא מושך את העין מחמת אלמנטים צדדיים? האם העצה של 'אמלתרא' המכשירה מלטול כמבוי גם כשהקורה מונחת למעלה מעשרים אמה רלוונטית גם בנר חנוכה? אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא

הגמרא, מאי אמלתרא שצייר בה ציורים כעין צפרים וכדומה עיי"ש, והטעם מפני שמסתכלים על זה למעלה ויש בזה היכר אף למעלה מעשרים וכשירה, ואם כן הכי גרע האור של נר חנוכה מאמלתרא, ובוודאי שמסתכלים מחמת האור הנראה למעלה וצריך להיות כשר כמבוי עם אמלתרא - כך שמעתי הקושיה ממנו ז"ל.

את הדברים האלה כותב הגאון רבי ישראל ניסן קופרשטאך³ בתוך ספר תשובותיו 'עני בן פחמא'⁴ מפי השמועה ששמע ובא מאת הרב גוטמאן רבה של אורקאו⁵, אשר

קושיית החידושי הרי"ם או הנפש חיה

אוצר החכמה

"והנה שמעתי קושיה - שהגיד לי הרב המאור הגדול מוה"ר גוטמאן ז"ל אב"ד אורקאו בזה - בשם גאון אחד, אינו זוכר בבירור, או בשם הרב הגאון הקדוש בעל חדושי הרי"ם זצ"ל או בשם הרב הגאון המפורסם בעל נפש חיה רבי חיים אלעזר וואקס זצ"ל מקאליש.

והקשה: הלא קיימא לן במסכת עירובין² בקורה שהניחה למעלה מעשרים אמה, אם עשה בה אמלתרא שהיא כשירה, ומפרש שם

1 במאמרנו זה אנו עוסקים גם בשאלת היתר אמלתרא בסוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה, אלא שזה לעומת זה שאם כלפי סוכה המסקנא בהלכה למעשה היא ברורה ביותר שבוודאי לא מועיל אמלתרא להכשר הסוכה, הרי שבנר חנוכה העלינו כי מסתבר הלכה למעשה להכשיר אמלתרא בנרות חנוכה, וזהו עיקר המכון במאמרנו זה.

2 עירובין דף ג א.

3 שהיה אב"ד בקהילות פרשיסחא ומאקאנא ועוד ובסוף ימיו התגורר בירושלים.

4 שו"ת 'עני בן פחמא' ירושלים תרפ"ח, או"ח סי' לב. לא אמנע טוב מלהרוות את צימאון הקוראים המשתוקקים לדעת את המשמעות העומדת מאחורי שם ספר זה, אשר כמדומה לא מצאנו לו חבר במרחבי ספרותינו העשירה, והנני בזה להעתיק שורות ספורות מתוך הקדמת הספר שבה הוא מסביר את מניעיו לקריאת שם זה: "קראתי את שם הספר 'עני בן פחמא' להיות עני בהפך אתוון הוא ר"ת: 'ישראל ניסן עני', ופחמא הוא ר"ת של אבי ואמי ז"ל, שם אאמור"ר היה מ'שה א'דיה ושם אמי מורתי היה 'ח'נה פ'עסא, אשר אותיות 'מאחפ' הם אותיות 'פחמא', ומלכד זה הנני זוכר עוד מקטנותי אשר אאמור"ר ז"ל היה לבו בוער כגחלת ממש לעבודת השי"ת וכאשר אמרו חז"ל בפחמן כל שהוא מבעיר את האש... כן היה ליבו תמיד בוער באש", ויעוי"ש עוד.

5 התעלומות הקשורות בשמועה זו אינם נמצאות רק בערפל הסובב את שם השואל, אם זה היה החידושי הרי"ם או הנפש חיה, כי אם גם כלפי זהותו של אותו "הרב המאור הגדול מוה"ר גוטמאן ז"ל אב"ד אורקאו", אשר הוא זה שאמר להרב קופרשטאך את השאלה.

שכן מיום הווסדה של קהילה זו ועד להכתרתה בשנות השואה לא מצאנו שיכהן בה רב בשם כזה. הסופר החסידי הנודע ר"ל לוי בספרו על קהילת אוזקוב (מתוך סדרת 'קהילות ישראל' - 'מגילת פולין') מונה שישה רבנים שכיחנו בקהילה זו, ואף אחד מהם אינו עונה לשם זה, לא ככינוי לשם פרטי (טוביה - גוטמאן) ולא כשם משפחה, ומי הוא זה איפוא רב זה שהעתיק את השמועה.

ההשערה המסתברת ביותר היא שכוונתו של הרב קופרשטאך אינה אלא כי אם להרב אלכסנדר זיסקינד הכהן ליפשיץ

מרן הקדוש ז"ל דהלא הניח הקורה במבוי למעלה מן עשרים אם יש בה אמלתרא כשירה דשלטא בה עינא, וכי באמלתרא שלטא עינא טפי מן אור הנרות, ולמה נר חנוכה למעלה מעשרים פסולה".

הצד השווה שבכל שואלים אלו שהלכו בו ונתחבטו בשאלה זו – שלא הגיע לידינו אף תירוץ בשמם! ומכיוון ששאלה זו נוגעת להלכה למעשה באופנים נוספים בהדלקת נרות חנוכה אמרתי לפרוש הדברים כשמלה וללבן את עומק דין אמלתרא לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא.

סוכה ומבוי

כלפי שלושה דברים מצאנו בחז"ל שהכשירם הוא רק עד עשרים אמה ולא יותר, ואם הם גבוהים יותר משיעור זה הרי הם פסולים: סוכה, קורת מבוי ונר חנוכה.

הוא הגיד לו זאת בשמו של מרן רבינו החידושי הרי"ם מגור⁶ או משמו של הגאון רח"א וואקס מקאליש הנודע על שם ספרו 'נפש חיה'.

ובן הקשו היכהן פאר והרה"ק מאוטיניא

אם איננו יודעים אם החידושי הרי"ם התחבט בשאלה זו, הרי שברבות הימים התברר שנכדו הגה"ק רבי חנוך צבי הכהן מבענדין חתנו של מרן רבינו השפת אמת, אף הוא התעכב על שאלה זו. וכך הוא כותב בספרו 'יכהן פאר'⁷: "הנה לכאורה קשה על למעלה מעשרים וכו', ולמה לא יהיה עניין נר חנוכה כמו אמלתרא וכו'"⁸.

ויצוין שגם בשמו של הרה"ק רבי חיים מאוטיניא⁹ מוזכרת שאלה זו, וכפי שהובא בספר 'נימוקי חיים'¹⁰: "בש"ס שבת פרק ב' בסוגיא דחנוכה כשהדליק נר חנוכה למעלה מעשרים אמה פסולה כסוכה וכמבוי. הקשה

רבה של אוזקוב בין השנים תרנ"א - תרע"ג. הרב א"ז ליפשיץ היה חסיד גור מובהק ומתלמידיו המוערכים והחביבים ביותר של מרן רבינו החידושי הרי"ם זי"ע אשר התייחס אליו בהערכה רבה ושוחח עימו רבות בדברי תורה כמו כן היה בידידות עמוקה עם הגאון רח"א וואקס בעל הנפש חיה ועמד עימו בקשרי מכתבים, שחלקם אף התפרסם בספר 'נפש חיה' (פיטרקוב תרל"ז). אה"ע סי' לב-לג) ואשר מפתחת מכתבו אליו ניתן ללמוד על היחס המכובד אותו רחש אליו שכן כך כתב לו: "לכבוד ידידי הרב המה"ג החרף ובקי נ"י ע"ה פ"ה כ"ש מוהר"ה אלכסנדר זיסקינד נ"י האבדק"ק פיאנטקע יע"א". גם ראה 'נפש חיה' (פיטרקוב תרל"ז). אור"ח סוף סי' ד): "וזאת הראה לי כבוד ידידי הרב המה"ג מה"ו זיסקינד נ"י אבדק"ק פיאנטקי, ומחזקתא ליה טיבותא".

נמצא שהן לפי השנים והן לפי קווי האופי מסתבר שמעתיק השמועה אינו אלא כי אם רב זה אשר דלה מים מבארם של גאוני הדור הללו, ואין זה רחוק לומר שברבות הימים נתחלף לבעל 'עני בן פחמא' שמו המדויק של רב קהילת אוזקוב (בפרט שבדירוגן הידישאי ישנו דמיון מסוים במשמעות כינויי השמות זיסקינד וגוטמאן אשר שניהם באים כתואר של חביבות לאדם) ומזה נולדה הטעות כאן אשר כעת באה על פתרונה בשלום.

6 וראה זה חדש אשר מצאתי שמועה נוספת בשם רבינו החידושי הרי"ם העוסקת ממש בענין זה של אמלתרא שתכשיר מצוה למעלה מעשרים אמה, וכך הביאו ב'קובץ תורני מרכז' (גור, כרך ט עמוד שצה): "בגמרא 'סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה' ע"ש. הרה"ח רבי בנציון ז"ל מאוסטרובה אמר ששמע מאת החידושי הרי"ם זצ"ל שדקדק, הלא מצוה היא ומסתכלין בה אף למעלה מכ' אמה, וכמו אמלתרא דריש עירובין. ואמר, דכיון שהסוכה פסולה ואינה מצוה אין מסתכלין בה דאין כאן חביבות מצות סוכה (כלומר שאין המסוכב נעשה סיבה)".

להלן נרחיב הרבה בעניין זה של אמלתרא בסוכה (וע"ש בקובץ הנ"ל מה שכתבו עוד בזה), אך הבאנו רעיון זה כאן הן מחמת כי כוחה של קושיה ותירוץ זה יפים גם לנר חנוכה, והן כדי להראות שהחידושי הרי"ם היה עוסק בנידון זה של אמלתרא במצוה, אך כמובן שאין בכך כל ראייה מוכרחת שהוא גם השואל בנידון רידן.

7 'יכהן פאר' ירושלים תשכ"ד, ענייני חנוכה ד"ה הנה.

8 סבורני שאין לקבוע מסמרות ולהוכיח מכך שאם היכהן פאר כתב קושיה זו בשם עצמו הרי שכוודאי סבו הגדול החידושי הרי"ם לא שאל זאת, שכן כמובן מאליו אין זה מן המוכרח שכל דברי תורתו של זקנו שהיה כמעין המתגבר בתורה היו גלויים וידועים לפניו, וייתכן מאוד שהנכד כיוון לקושיית סב חותנו.

9 מעניין לציין שפטירתו של הרה"ק מאוטיניא הייתה ביום ראשון של חנוכה (בליל שבת קודש פרשת וישב שנת תרצ"ב), ודבר בעתו מה טוב לעסוק ביומא דהילולא דבא ממשנתו בענינא דיומא, תורתו מגן לנו והיא ימליץ טוב בעדנו.

10 'נימוקי חיים' תל אביב תש"כ, ליקוטים עמוד ער.

שהיה גבוה עשרים אמה, ולאחר מכן אומרת הגמרא¹⁸: "רב נחמן בר יצחק אמר: ...לרבנן, קורה טעמא מאי - משום היכרא. והאי דקתני יתר מפתחו של היכל - סימנא בעלמא", ולהלכה נקטינן כדעת רנב"י שהיתר הקורה הוא משום היכר שמבחינים על ידה את ההבדל בין המבוי לרשות הרבים, ולמעלה מעשרים אין בזה היכר.

בנר חנוכה

בדין נר חנוכה אין הגמרא מפרשת להדיא את הטעם של הפסול למעלה מעשרים אמה אלא היא כותבת בסתמא שהדלקה למעלה מעשרים "פסולה" – כסוכה וכמבוי¹⁹, כשבפשוט נראה שדימוי זה שהגמרא נותנת לנר חנוכה עם סוכה ומבוי הוא כדי ליתן טעם בפסול של נר חנוכה ולומר שסיבת הפסול שווה בשלושתם.

וכאן כמובן נשאלת השאלה: כיצד הגמרא יכולה לכלול את סוכה ומבוי ביחד ובחדא מחתא מחתינהו בעוד שלהלכה מצאנו כי טעמי הפסול שונים מסוכה למבוי, שאם הפסול בסוכה הוא מחמת שאין זה דירת עראי הרי שהפסול במבוי הוא מחמת היכרא דלא שלטא בה עינא.

וביותר, שהלוא הטעם של סוכה אינו יכול להיאמר כלל כטעם אצל נר חנוכה. שכן בשלמא הטעם של מבוי דלא שלטא בה עינא מתאים ויכול להיאמר גם אצל נר חנוכה שמצוותו היא כדי לפרסם את הנס ובאם

המשנה קובעת בתחילת מסכת סוכה¹¹: "סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה", ובתחילת מסכת עירובין¹²: "מבוי שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה ימעט", ובהתאם לכך גם אומרת הגמרא במסכת שבת¹³: "אמר רב כהנא, דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבי תנחום: נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה - פסולה, כסוכה וכמבוי"¹⁴. אלא שהטעמים אינם שווים בכולם, ומן הראוי לסדר הדברים ולהעמיק בהם היטב.

בדין פסול סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה מצאנו בגמרא¹⁴ שלושה דרכים בהסבר הדבר. לרבה: "עד עשרים אמה אדם יודע שהוא דר בסוכה, למעלה מעשרים אמה אין אדם יודע שדר בסוכה, משום דלא שלטא בה עינא"; לרבי זירא: "עד עשרים אמה אדם יושב בצל סוכה, למעלה מעשרים אמה אין אדם יושב בצל סוכה, אלא בצל דפנות"; ולרבה: "אמרה תורה, כל שבעת הימים צא מדירת קבע ושב בדירת עראי, עד עשרים אמה אדם עושה דירתו עראי, למעלה מעשרים אמה אין אדם עושה דירתו דירת עראי אלא דירת קבע", והסכמת רוב רבותינו הראשונים¹⁵ שההלכה היא כרבה שטעם הפסול הוא לפי שאין זה דירת עראי.

בדין פסול קורת מבוי המונחת למעלה מעשרים אמה¹⁶ מצאנו שני דרכים, שבתחילה אומרת הגמרא¹⁷: "אמר רב יהודה אמר רב: חכמים לא למדוה אלא מפתחו של היכל"

11 סוכה פ"א מ"א.

12 עירובין פ"א מ"א.

13 שבת דף כ ב.

14 סוכה דף ב א.

15 שו"ע או"ח סי' תרל"ג ס"א, רמב"ם פ"ד מהלכות סוכה ה"א - שפסלו סוכה גבוהה בכל גווני גם כשיש היכר, וכן דעת הרי"ף והרמב"ן, הבעה"מ והרא"ש ועוד.

16 מבוי הוא סימטא (רחוב קטן) שחצירות פתוחות אליו, וכשהוא סתום (שיש לו שלוש מחיצות) אסרו חכמים לטלטל בו אלא אם כן העמידו בו לחי (עמוד בצד הפתח) או קורה (רחבה טפח המונחת מעל כל הפתח) שאינה גבוהה למעלה מעשרים אמה.

17 עירובין דף ב א.

18 עירובין דף ג א.

שנאמר בהם פסול למעלה מעשרים אמה, וכן כתב הרמב"ן בתירוצו השני כאן²¹.

העצה של אמלתרא במבוי

נמצאנו למדים שלא ראי פסול סוכה למעלה מעשרים אמה כראי פסול קורת מבוי ונר חנוכה למעלים מעשרים אמה; שפסול הסוכה הוא מפני שאין זה דירת עראי, ופסול מבוי וחנוכה הוא מפני שלא שלטא בה עינא ואין מכירים ומבחינים בזה כשזה בגובה של למעלה מעשרים אמה.

והנה מצאנו עצה נפלאה אשר תדשו חז"ל להכשיר קורת מבוי גם כשהיא למעלה מעשרים אמה – "אמלתרא", וכלשון הגמרא במסכת עירובין²²: "אמר רבי אילעא אמר רב: ...ואם יש לה אמלתרא - אפילו גבוהה יותר מעשרים אמה אינו צריך למעט".

מבלי להיכנס למשמעות המדויקת של 'אמלתרא'²³ הרי שהכוונה בזה היא לאלמנט

הנרות גבוהים למעלה מעשרים אמה לא שלטא בה עינא ואין פרסומי ניסא, אך מה שייך הטעם של סוכה שהוא משום דירת עראי אצל נר חנוכה.

והסכמת הראשונים היא שבדאי אליבא דאמת אין הטעם של פסול נר חנוכה למעלה מעשרים אמה אלא משום "דלא שלטא בה עינא למעלה מעשרים אמה, וליכא פרסומי ניסא"¹⁹, ומה שדימתה הגמרא נר חנוכה לסוכה ולמבוי – פתר זאת הרמב"ן שאין זה אלא לפי שהמאן דאמר שדימה כן דעתו היא אכן שגם בסוכה הפסול הוא משום שלא שלטא בה עינא, ולשיטתו הוא שהשווה זאת²⁰.

אולם הריטב"א כותב שאין צורך בתירוצו זה ושפיר יש לומר שכל מה שדימתה הגמרא את חנוכה לסוכה ומבוי אינו אלא כלפי עיקר הדין וסימנא בעלמא נקט שישנם שלשה דינים

19 רש"י שבת כב א ד"ה פסולה.

20 ומה שדקדקו הראשונים והפכו את הגירסא לומר שרבה הוא המ"ד שאמר כן, זה אינו אלא משום שהגירסא שלפניהם הייתה שרבא הוא המ"ד שאמר כן, והלא רבא להדיא תני לה משום דירת עראי. אולם להגירסא שלפנינו שרב תנחום הוא שאמר זאת שפיר אפשר להניח הגירסא על מכונה ולומר שדעת רב תנחום הוא כרבה הסובר משום שלא שלטא בה עינא.

21 בדרך אגב יש לציין שמדברי הרמב"ן והריטב"א אלו מופרך לכאורה חידושו הנורא של השרף מבריסק הגה"ק מהרי"ל דיסקין הכותב בספר תשובותיו (שו"ת מהרי"ל דיסקין, קונטרס אחרון אות ל) שגר שבת שהנחתה למעלה מעשרים אמה לא יצא ידי חובתו.

ואם כי אין כאן המקום להאריך בדבריו המיוחדים ולעייין בהוכחה שהזכיר שם, מכל מקום מדברי הרמב"ן והריטב"א נראה להוכיח שלא כדבריו, שהרי לדבריהם לא באה הגמרא באומרה "פסולה כסוכה וכמבוי" אלא כדי להשמיענו שרק בשלושה דברים ישנו את פסול זה של למעלה מעשרים אמה, ואם כדברי מהרי"ל דיסקין היה להגמרא להזכיר בכריכה אחת גם את נר שבת שהדליקו למעלה מעשרים אמה.

22 עירובין דף ג א.

23 קיימת אי-בהירות מסויימת כלפי ההגדרה המקורית של מושג זה הנקרא 'אמלתרא'. הגמרא עצמה מביאה מחלוקת אם הכוונה היא ל'קיני' או 'פסקי דארזא', והראשונים נחלקים אם כוונת הגמרא במחלוקת זו היא לאמלתרא שהייתה בבית המקדש או שהכוונה היא לאמלתרא הבאה להכשיר את המבוי.

רש"י מסביר שהכוונה היא לאמלתרא שהייתה בבית המקדש, ו'קיני' הכונה היא לכמין 'קיני עופות' שהיו שם, ו'פסקי דארזא' היינו 'כלונסאות' של ארז ארוכין תחובין בכותל. ומזה אנו מדמים ולומדים שקיומם של 'אמלתרא' - אלמנטים מושכי עין כמו 'קיני' ו'פסקי דארזא' בקורת המבוי הרי זה מכשיר אותה גם כשהיא מונחת למעלה מעשרים אמה. וראשונים אחרים סוברים שהגמרא מתייחסת ישירות לאלמנטים המצויים בקורת המבוי, כמו ציורים של קיני עופות או שהקורה ארוכה וחשובה.

מעניין לציין שרבינו חננאל מפרש ש'פסקי דארזא' היינו לוח ארז ברוחב ארבעה טפחים, וראיה ניצחת לשיטתו היא שבבבלי מבואר כי שיטה זו של 'פסקי דארזא' היא שיטת בני ארץ ישראל שכן 'במערכא אמרי' כך, והנה בירושלמי (סוכה פ"א ה"א) מפורש כהסברו של רבינו חננאל.

רוב הראשונים ובראשם הרמב"ם (שבת פ"ז הל' טו) פוסקים שההיכר המכשיר במבוי הוא דווקא ב'קיני', (והגמרא

כלפי אמלתרא בסוכה, וכך כתב בחידושו על הש"ס²⁴: "יש להסתפק אי מהני כאן אמלתרא כמו במבוי בריש עירובין ע"ש".

מקרה זה של 'אמלתרא' בסוכה הוא לכאורה נפוץ ביותר, וזאת בהתאם למנהג ישראל תורה לקשט ולפאר את סוכותיהם בנוי סוכה, כך שהשאלה אמורה להיות שכיחה ומעשית: סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה אלא שבגובהה ישנם אלמנטים מעניינים ומושכי עין, כמו קישוטי סוכה ייחודיים המביאים את האדם להבחין בסכך – האם סוכה זו כשרה או לא²⁵.

האם אנו אומרים שכשם שבמבוי מועיל ה'אמלתרא' להכשיר את המבוי גם כשהקורה מונחת למעלה מעשרים אמה – כך הוא הדין יהיה בסוכה הגבוהה למעלה מעשרים אמה, או שמא אין דין סוכה שווה לדין מבוי²⁶.

מסוים הנמצא בקורה או לצידו, ולשם משל – קיומם של 'קני עופות' בקורה, ואלמנט זה מושך את העין להביט ולהכיר בו, וההלכה היא שקורת מבוי המושכת את העין באופן ניכר מחמת 'אמלתרא' שיש בה הרי היא מכשירה את המבוי גם כשהיא מונחת למעלה מעשרים אמה.

כעת עלינו לבחון היטב אם עצה זו של 'אמלתרא' המכשירה קורת מבוי גם למעלה מעשרים אמה, אם היא רלוונטית גם כלפי סוכה וחנוכה – האם יש בכוח ה'אמלתרא' להכשירם כשהם למעלה מעשרים אמה?

אוצר החכמה

ספק השפת אמת לעניין סוכה

הראשון שהתעורר לעיין בשאלה זו הוא רבינו מרן השפת אמת אשר עלה ונסתפק בזה

מדגישה שההיכר שיש ב'קני' הוא יותר מההיכר שיש ב'פסקי דארזא' ולפיכך המ"ד המכשיר ב'קני' לא יכשיר ב'פסקי דארזא' ואילו הרשב"א (המובא במ"מ שם) פוסק שאף 'פסקי דארזא' הוא היכר המכשיר. בהמשך המאמר נדון עוד בשיטה זו ש'אמלתרא' היא 'פסקי דארזא' ועל טיב ההיכר שיש בה, אלא שעתה העדפנו להציג במאמר את העניין של 'אמלתרא' באופן כוללני.

24 סוכה דף ב א ד"ה שם בגמ' אמר.

25 ועיין בקובץ 'שערי תורה' (שי"ל בווארשא, חלק ג קונטרס יא סי' סב) שחכ"א מניח כדבר פשוט שנוי סוכה אמור לשמש כאמלתרא להכשיר את הסוכה.

26 בעיה מקורית בעצם היכולת של 'אמלתרא' להכשיר סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה, העלה הגאון רבי יצחק יהודה מקוטנא במכתבו הידוע "לקדם כ"ק הרב הגאון הקדוש פאר הדור מגור שליט"א" הנדפס בשו"ת 'חסדי אבות' (הנספח לספר 'בין דעת' פיעטרקוב תרצ"ב, ושם סוס"י יג): "מדי דברי ראיתי בשפת אמת מועד בריש סוכה דנסתפק אי מועיל בסוכה לרבה אמלתרא למעלה מכ'. והנה למ"ד בריש עירובין דהוא קינים, והוא דבר המקבל טומאה, פשוט דהוי מעמיד בדבר המקבל טומאה, דהרי בלא זה הסוכה פסולה, ודמאי לדברי ר"ת בסוכה דף י ד"ה פירס, ותו לא מידי". וכוונתו לשיטת רבינו תם בדין מה ששינוי (סוכה דף י א): "פירס עליה סדין מפני החמה, או תחתיה מפני הגשם... פסולה" ועל זה הביאו בתוספות: "וכענין זה מפרש ר"ת 'מפני החמה' שמייבשת את הסכך ומתוך כך היה נעשה חמתה מרובה וכן 'תחתיה מפני הגשם' ואם היו עליו נושרין היה חמתו מרובה והסדין מונען מליפול, וכיון שהסדין גורם שעל ידו צלתו מרובה מחמתו פסול".

טוען איפוא בעל 'חסדי אבות' שאם האמלתרא היא המכשירה את הסוכה, הרי שהיא אסורה להיות דבר המקבל טומאה כיון שבלא זה הסוכה פסולה ונמצאת האמלתרא מכשירה את הסוכה.

ואם כי כמובן כל הערתו אינה שייכת באמלתרא שאינה מקבלת טומאה, מכל מקום סבורני שיש לפקפק בקביעתו הפוסלת אמלתרא המקבלת טומאה מדין מעמיד, דהנה כידוע חידש מרן החתם סופר (שו"ת יו"ד סי' רד) כלל גדול אימתי פוסל רבינו תם במקבל טומאה: "דהתם בפירס סדין לא פסלינן דמעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה דזה לא נקרא מעמיד כיון שהוא כשר בלאו הכי ואינו אלא מונע, וכסברת הנודע ביהודה ז"ל, אלא שהוא פוסל מטעם סכך פסול שהרי הסדין עצמו ראוי לסכך ולעשות צל על ראשו אלא שהוא סכך פסול נמצא אדם יושב בצל סדין, ורק אם הסדין אינו לצורך ונעשה טפל ובטל לגבי סכך כשר כמי שאינו הוא משא"כ כשהסדין הוא לצורך אפילו רק להני מפיסו' מכל מקום לא בטיל לסכך והוה ליה איהו גופיה סכך פסול ופסול". והחתם סופר מאריך שם בשבח שיטה זו והוא מסיים: "ולדעתי נכון הוא וראוי לסמוך עליו לדינא".

נמצא שיש לעיין בנידון דידן האם האמלתרא פוסלת את הסוכה, כיון שבסדין הלוא הוא עצמו סכך פסול ולכן הוא

וזה מכשיר את המבוי גם כשהקורה גבוהה מעשרים אמה, אם כן היה לנו להכשיר גם סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה שהרי הסכך המונח על גביה הוא גם ארוך.

מתרצת הגמרא שההיכר הוא לא מחמת האריכות אלא מחמת החשיבות שיש בהם: "אלא, כיון דקא חשיב אית ליה קלא" – והקול היוצא על כלונסאות אלו מביא את ההיכר.

לשקלא וטריא זו של הגמרא ישנם השלכות הלכתיות מהותיות ביותר, שכן הגמרא שוללת את האלמנט של אריכות הכלונסאות כסימן היכר וזאת מכוח הראיה שהיא הביאה מסוכה, ומסקנתה היא שאין ההיכר אלא מחמת חשיבות הכלונסאות. כך שבמקרה שהכלונסאות הם ארוכות אך לא חשובות אין הם יכולים להתיר מדין 'אמלתרא'.

השפת אמת עצמו מפלפל עמוקות בספיקו זה, אם כי בקיצור דברים כדרכו, ולפי שחביבין עלי דברי קדשו ומילתא אלבישיהו יקירא נסדר את מה שיש לסלסל בשקלא וטריא שכתב בזה²⁷.

הדיון בטיב 'פסקי דארזא'

כשהגמרא נדרשת להסביר את מהות האמלתרא היא מביאה גם את השיטה הבאה²⁸: "כי אתא רב דימי אמר, אמרי במערבא: פסקי דארזא" – כלונסאות ארוכים ורחבים של ארז.

הבינה הגמרא בתחילה שההיכר שיש ב'פסקי דארזא' הוא מחמת אורך הכלונסאות, ועל זה היא שואלת: "ומאן דאמר פסקי דארזא מאי טעמא - משום דנפיש משכיה, והא סוכה דנפיש משכיה, וקאמרי רבנן דלא" – אם כל ההיכר הוא האריכות של הכלונסאות

פוסל את הסוכה, משא"כ באמלתרא אין זה עצמו סכך פסול. אולם מאידך גיסא הלוא כאן אין הסוכה כשירה בעצמותה אלא רק על ידי האמלתרא, ושמה בכה"ג לא יהיה היתר זה (וראה מה שכתב מהר"ם בן חביב בתשובתו בתוך שו"ת 'גינת ורדים' או"ח כלל ב סי' טז ד"ה אמנם יראה).

איברא דבלאו הכי דברי החתם סופר תמוהים מאוד, שכן כידוע מפורש בספר הישר לר"ת (חלק החידושים, סי' שסד) שהפסול הוא כן משום מעמיד בדבר המקבל טומאה, והדרה הערת ה'חסדי אבות' לדוכתא.

27 כדי להקל על המעיין הורדתי כאן לשולי הגליון את הגידון הראשון עליו דן השפת אמת כאן, וזאת מחמת הקיצור הרב שהוא תופס בדבריו אלו והקושי שיש בהבנת דבריו (ולדוגמא בעלמא, השפ"א מפנה לעיין ברש"י שם ולא מצאנו כל פירוש רש"י על קטע הגידון).

בתחילת דבריו כותב השפת אמת: "ואף על גב דמסקינן התם במבוי היינו טעמא דמהני משום דאית ליה קלא [ובסוכה לא שייך להכשיר משום האי טעמא], נראה דזה אינו אלא למ"ד דאמלתרא היא 'פסקי דארזא' אבל למ"ד 'קניי' שפיר מהני משום היכר, עיין שם ברש"י".

ההפניה אליה שולח השפת אמת היא למסקנת הגמרא (המוכחא בהמשך המאמר) כי היתר המבוי הוא לפי 'דקא חשיב אית ליה קלא', ועל זה מדייק השפת אמת שאם כל הכשר הקורה מתבסס על כך ד'אית ליה קלא' הרי שלכאורה דבר זה אינו שייך בסוכה, אך הוא אינו מסביר מדוע באמת זה שייך רק במבוי ולא בסוכה.

וכפי הנראה כוונתו היא להמבואר בהמשך הסוגיא שם: "סוכה דליחיד היא... מבוי דלרבים היא" – שסוכה הרי זה מקומם של יחידים ואין רשות ביד כל אחד ואחד להיכנס שם ואילו מבוי הרי הוא כענין רשות הרבים, כך שטיבו של קול שהוא יוצא במקום שרבים מצויים שם ולא בסוכה של יחיד. ואם כן מעלה השפ"א שלכאורה לא שייך שאמלתרא מסוג של 'פסקי דארזא' תכשיר את הסוכה מדין אמלתרא.

אולם השפת אמת עצמו דוחה זאת ואומר שהרי כל נידון הגמרא בקטע זה הוא דווקא למ"ד שאמלתרא זה 'פסקי דארזא' אך להמ"ד של 'קניי' בוודאי שההכשר הוא מכח ההיכר שמבחינים באמלתרא, וא"כ לדעה זו בוודאי שניתן להסתמך על ההיתר של אמלתרא גם בסוכה שהרי מכירים ב'קניי' הנמצאים בה.

ויש להוסיף על דברי השפ"א שהרי כמבואר בסוגיא דהתם הרי שהמ"ד 'פסקי דארזא' מודה שכל שכן ש'קניי' מועיל לאמלתרא, ואם כן נמצא שלכולי עלמא יהיה אמור להועיל ההיכר של אמלתרא גם בסוכה.

יצוין גם שבדבריו כאן טמון לכאורה חידוש עצום בסוגיית דעירובין שישנו חילוק בין היכר סתם לבין 'אית ליה קלא' ומפשטות הסוגיית לא נראה שישנו חילוק שכזה, וע"ש היטב.

28 עירובין דף ג א.

התמיהה של השפת אמת

ועל זה מקשה השפת אמת קושיה קשה כברול: "(איברא דבלא זה²⁹) תמוה התם מאי דפריך בפשיטות 'והא סוכה נפיש משכ' ^{אוצר החכמה} לא זה אינו קושיא אלא לרבה".

עלינו לזכור כי רק רבה הוא זה שסובר שפסול סוכה למעלה מעשרים אמה הוא לפי שלא שלטא בה עינא אולם דעתו לא התקבלה להלכה, שכן קיימא לן כדעת רבא החולק ומסביר את טעם הפסול לפי שאין זה דירת עראי.

ולית דין צריך בושש כי רק לדעת רבה יש מקום לדון על אפשרות להכשיר את הסוכה על ידי היכר של שלטא בה עינא, כי רק אם הפסול הוא מחמת שלא שלטא בה עינא – יש למצוא פתרונות כדי שישלוט בו עין וזאת על ידי אמלתרא. אולם אם הפסול הוא כדברי רבא שהלכה כמותו שאין הסוכה דירת עראי, הרי שלא ייתן לנו ולא יוסיף כלום אם יהיה היכר לסכך או לא, כיוון שהפסול אין לו כל קשר עם היכר, והנחת יסוד זו פשוטה וברורה כביעתא בכותחא.

ומעתה כשהגמרא דנה מהו טיב ההיכר שיש ^{03/07/2018 שנה} ב'פסקי דארוזא' – האורך של הכלונסאות או החשיבות שלהם, כיצד היא יכולה להוכיח שלא ייתכן לומר שההיכר זה האורך שהרי גם הסכך בסוכה הוא ארוך ובכל זאת אין בכוחו להכשיר סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה, הלוא מה עניין סוכה למבוי.

הרי אצל מבוי ההיתר של הקורה מבוסס על כך שמכירים בקורה ושלטא בה עינא, כך שאם ניתן להכיר בקורה גם כשהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה הרי היא כשירה, ושפיר מסתבר לומר שגם האלמנט של אריכות הקורה די בו כדי שיכירו בקורה. אולם בסוכה הרי ההלכה היא שפסול הסוכה אינו כלל מחמת שלא שלטא בה עינא כדעתו של רבה אלא קיימא לן כדברי רבא שפסולה כי אין היא דירת עראי, ומה אכפת לנו אם נאמר ששלטא עינא בסוכה על ידי אריכות הקורה שבסכך כשהפסול הוא מחמת טעם אחר לחלוטין³⁰.

ומעתה איך יכולה הגמרא לקבוע שההיכר של 'פסקי דארוזא' הוא דווקא בכלונסאות חשובות ולא בקורות ארוכות, כי אם לא כן מדוע הסכך הארוך אינו יכול להכשיר סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה, הלוא אין הנידון דומה לראיה כלל; שכן הפסול בסוכה אין לו כל קשר אם שלטא בה עינא אם לאו, ולכן הוא יהיה פסול בין בקורות ארוכות ובין בכלונסאות חשובות, שהרי אחרי הכל הוא אינו דירת עראי, ואילו במבוי היינו יכולים להכשיר אפילו בקורות ארוכות גרידא מחמת ההיכר שיש בהם.

לרבה יועיל אמלתרא בסוכה

השפת אמת אינו מתרץ את קושייתו העצומה! כך שאם נתרגם את קושייתו של השפת אמת לשפת ההלכה הרי שברור שאליבא דהלכתא אין כל מקום לדון בסוכה

29 אלו הם דברי קישור לקטע הקודם.

30 וממוצא הדברים יש לתמוה טובא על המגיה שבספר שפת אמת הלוא הוא חתנו הגאון רבי יעקב מאיר בידרמן שבא להסביר את קושיית חמיו והוא כותב: "ודילמא האי מ"ד לא סבירא ליה בסוכה טעמא דרבה" כשכוונתו היא להטעים את שאלת השפ"א, שאם כל שאלת הגמרא היא רק לפי רבה (המסביר בסוכה את הפסול מחמת שלא שלטא בה עינא) הרי שהתינו לשאול כן אם מ"ד 'פסקי דארוזא' סובר כרבה, אבל הא גופא קשיא מנא ליה להגמרא שהוא סובר כמותו ושמה הוא בכלל נחלק עליו.

והערתו זו צריכה עיון שכן ברור שקושיית השפת אמת היא לא רק מחמת הספק שמא המ"ד של 'פסקי דארוזא' אינו סובר כרבה, אלא מחמת הוודאי - שהרי ההלכה נקבעה שלא כדעת רבה, ואם כן קושיית השפת אמת מתבססת על קביעת ההלכה והרי הוא חזקה שבעתים: כיצד יכלה הגמרא לשאול כשכל שאלתה היא רק אליבא דרבה בעוד שדבריו הם כלל אינם להלכה.

הפסול אינו שווה בשתיהן.

ואם כי זה דבר שאי אפשר לאמרו מכח הסברא, כי מה ענין היכר להכשיר לדין דירת עראי, הרי שמה נעשה ביום שידובר לנו שמדברי הגמרא מוכח ומפורש כן, ומה נענה אבתרייהו.

קושיית האור שמח

ולולי דמסתפינא הייתי מציע מחומר קושיית השפת אמת יסוד חדש בדין היכר בכלל ואמלתרא בפרט, ויבואר בהקדם קושייה עצומה שנתחבט בה הגאון רבי מאיר שמחה מדווינסק בספרו 'אור שמח'³³ בהבנת שיטת התלמוד הירושלמי בפסול סוכה למעלה מעשרים אמה.

בתלמוד הירושלמי לא מצאנו כי אם הסבר אחד לפסול סוכה גבוהה³⁴: "מאי כדון רבי אבהו בשם רבי יוחנן: התורה אמרה 'בסוכות תשבו' - עד עשרים אמה את יושב בצילה של סוכה, מעשרים אמה ולמעלה את יושב בצילן של דפנות" - ושיטה זו מקבילה ברעיונה עם דעת רבי זירא שבתלמוד הבבלי, אם כי יש ביניהם שינויים קלים.

והנה בהמשך דברי הירושלמי שם שנינו: "רבי יעקב בר אחא בשם רבי יאשיה: בשאין דפנותיה עולות עמה, אבל אם היו דפנותיה עולות עמה - כשירה". כאן מביא הירושלמי את היסוד שאותו גם למדנו בבבלי: "דאמר רבי יאשיה אמר רב: מחלוקת בשאין דפנות מגיעות לסכך, אבל דפנות מגיעות לסכך - אפילו למעלה מעשרים אמה כשרה".

להכשיר אותה באמלתרא כשהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה, שהרי ההלכה היא כרכא שהפסול הוא מחמת שהסוכה אינה דירת עראי, כך שהיכר של 'אמלתרא' אינו מעלה ואינו מוריד לזה כלל.

ואכן מסקנתו העכשווית של השפת אמת אינה נאמרת כי אם לדעת רבה: "על כל פנים לדינא היה נראה לטעמא דרבה דבסוכה נמי מהני אמלתרא" - רק לרבה הסובר שפסול סוכה למעלה מעשרים אמה הוא מחמת שלא שלטא בה עינא יהיה אכן ניתן לומר שיועיל אמלתרא להכשירה, כשם שזה מועיל במבוי.

אולם ברור שאליבא דהלכתא שפסול סוכה הוא מחמת שאין זה דירת עראי לא יוכלו להכשירו באמצעות אמלתרא כלל ועיקר, כי כמובן שאין כוח ביד האמלתרא להפוך את הסוכה לדירת עראי.

האם להלכה גם יועיל אמלתרא בסוכה?

אך העומד לנגדנו הוא לכאורה עצם דברי הגמרא בעירובין, שכן אה"נ הדימוי של סוכה למבוי הוא תמוה טובא כפי שהקשה השפת אמת והניח בקושייה³¹, אך לא נוכל להתעלם שאחרי ככלות הכל הרי הגמרא כן מדמה את סוכה למבוי³².

וכאן יש מקום לבעל חוב לגבות את חובו ולומר שמריהטת דברי הגמרא מוכח שגם אליבא דהלכתא שפסול סוכה למעלה מעשרים אמה הוא מחמת ההלכה שאין זה דירת עראי עדיין יש סברא לומר שהיכר של האמלתרא יכשיר את הסוכה, כי אחרת הגמרא לא הייתה מדמה את סוכה למבוי אם ההלכה היא שטעם

31 לגודל הפלא, יגעתי ולא מצאתי עוד מי שיתחבט בשאלה עצומה זו שהשפ"א הניח בתימה. וביותר, שגם השפ"א לא שאל זאת במקומו במסכת עירובין כי אם רק במסכת סוכה, והרי זה אומר דרשני.

32 מעניין לציין כי דימויים נוספים בסוגיא שם בין סוכה למבוי סובלים מתמיהה על עצם הדימוי, כשדוגמא לכך יצוין למה שכתב הגאון מקוויגלוב הגאון רבי אריה צבי פרומר בספרו 'שית השדה' (פיעטרקוב תרע"ג, שער הכללים כלל יב עמ' 851) "אמנם גוף דמיון הש"ס שהקשה ממבוי לסוכה תמוה לי מאוד דלכאורה בהשקפה הראשונה לא קרב זה אל זה, דבשלמא במבוי..."

33 'אור שמח' סוכה פ"ה הי"ד.

34 ירושלמי סוכה פ"א ה"א.

גבוהה למעלה מעשרים אמה האדם יושב בצל הדפנות, האם הכוונה היא שבסוכה כזאת אכן יש הן את צל הסכך והן את צל הדפנות, רק מכיוון שיש כאן צל דפנות שוב אין צורך בצל הסכך, והפסול הוא מחמת ההלכה שהסוכה צריכה להזדקק רק לצל הסכך; או שמא הכוונה היא שמחמת גובה הסוכה שוב אין בכלל צל מהסכך אלא רק מהדפנות.

ושיטת רש"י היא כהדרך הראשון שהזכרנו שלעולם יש כאן צל גם מהסכך וגם מהדפנות: "שהצללין מגיעין זה לזה מתוך גובהן של דפנות ואין צריך סכך" והפסול הוא כי צריך שהצל יבוא רק מהסכך³⁵. ואילו רבינו חננאל מפרש שבסוכה גבוהה אין כל צל מהסכך – "תמצא צל הסכך במקום אחר רחוק מזה המקום שהוא תחת הסכך" והצל הוא רק מהדפנות ולכן הסוכה פסולה³⁶.

והנראה לחדש שבמחלוקת ראשונים זו נחלקו הבבלי והירושלמי, שכן המעיין היטב יראה שינוי משמעותי בין הבבלי לירושלמי בהסבר החיסרון של סוכה שהיא גבוהה. שבעוד שלשון הבבלי הוא: "למעלה מעשרים אמה - אין אדם יושב בצל סוכה אלא בצל דפנות" הרי שלשון הירושלמי הוא רק: "מעשרים אמה ולמעלן - את יושב בצילן של דפנות".

הבבלי מדגיש איפוא שהאדם אינו יושב בצל הסוכה, והרי זה כדעת רבינו חננאל שלמעלה מעשרים אמה אין כלל צל מהסכך, ואילו הירושלמי אינו שולל את הצל מהסכך אלא הוא רק אומר שהישיבה היא בצל הדפנות, והרי זה נראה כדעת רש"י שעדיין יש בסוכה צל מהסכך.

אלא שהבבלי קובע בנחרצות כי שיטה זו הסוברת שכאשר הדפנות מגיעות לסכך הסוכה כשירה גם כשהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה אינה נאמרת אלא רק לשיטת רבה הסובר שהפסול הוא מפני שלא שלטא בה עינא, וכיון שהדפנות מגיעות לסכך משלטא שלטא בה עינא, אולם לחולקים על רבה אין כמובן שום מקום להכשיר כשהדפנות מגיעות לסכך.

ואם כן מקשה האור שמח כיצד הירושלמי הרכיבנו אתרי ריכשי, שהרי אם הטעם לשיטת הירושלמי הוא שרק עד עשרים אמה את יושב בצילה של סוכה, אם כן מה אכפת לנו שהדפנות מגיעות לסכך שזהו סברא שיכולה להיאמר רק אם הפסול הוא מחמת שלא שלטא בה עינא כרב.

והוא מסיים את קושייתו: "ורחוק לומר דהירושלמי יכוין לטעמא דדריש מקראי 'למען ידעו דורותיכם' דבעי דשלטא ביה עינא, דזה לא נזכר בתלמודין".

מחלוקת הבבלי והירושלמי

אמרי אמת 03/07/2018

ולכד תידוק תחזי שלמעשה הן קושיית השפת אמת והן קושיית האור שמת עולים בקנה אחד, שכן שניהם הבחינו בבעיה דומה והיא שהגמרא מתייחסת לדינים היוצאים משיטת רבה שהפסול משום שלא שלטא בה עינא לפי מי שאינם סוברים כרבה – הירושלמי שמפורש בו שהפסול משום שאת יושב בצילן של דפנות, וסתמא דהבבלי בעוד שההלכה היא כרבה שהפסול משום שאין זה דירת עראי.

וכדי ליישב את שני הקושיות בחדא מחתא עלינו לעבור ולבאר פלוגתא דקמאי שנחלקו בהבנת גדר הפסול שבסוכה שהיא

35 - ואף שאם כן היה לנו להכשיר סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים מצד הסברא הנאמרת בעשרות קרניים שהסוכה כשירה כיון ש'דל עשרות קרניים איכא צל סוכה', והרי אף כאן יש במציאות צל מהסכך, בכל זאת מסביר רש"י שכאן הסוכה נפסלת מסיבה אחרת כי בלי הדפנות נכנסת החמה מהצדדים ונמצאת חמתה מרובה מצילתה (אם כי ראה בשפת אמת שכבר דן שלכאורה הוה ליה חמתה מחמת דפנות שכשירה).

36 ובידעה זו התחבטו הראשונים רבות, שהרי המציאות היא שיש צל סוכה גם בסוכה שהסכך למעלה מעשרים אמה.

עומק החיסרון הוא כי אין היכר

ויש להטעים את דעת הירושלמי הסובר שאם יש בסוכה צל דפנות הרי היא פסולה ואין אנו מתחשבים כלל בכך שיש כאן גם צל סכך, בכך שהירושלמי גם מכיר במציאות עליה הצביע רבה שבגובה של למעלה מעשרים אמה אין העין שולטת בסכך³⁷.

סבר איפוא הירושלמי שסוכה כזאת שיש בה גם צל דפנות וגם צל סכך, ולא ניתן להבחין בסכך מחמת גובהו למעלה מעשרים אמה בעוד שבדפנות ניתן להכיר, הרי שצל הדפנות שבו ניתן להבחין הוא המכריע ולכן הסוכה פסולה. אולם אם אכן היו יכולים להבחין בסכך הרי שצל הדפנות לא היה מבטל את צל הסכך והסוכה הייתה כשירה³⁸.

ואין זה רחוק לומר שלכן שינה הירושלמי ולא הביא על לימוד זה את הפסוק שהזכיר הבבלי 'וסוכה תהיה לצל יומם' אלא את הפסוק של 'בסוכות תשבו' כי שפיל לסיפא דקרא: "בסוכות תשבו שבעת ימים... למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" – שכן דעת הירושלמי היא שהחיסרון של צל דפנות אינו אלא אם לא מבחינים בסכך ובצל שהוא עושה.

ובזה יעלה ויבוא חידוש נפלא לדעת הירושלמי, שכל האופנים שבהם הכשיר רבה סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה על

ידי שמכירים בסכך, מישך שייכא גם לדעת הירושלמי כדי למנוע את הבעיה של צל דפנות, כי אם הצל סכך קיים הרי שאם מכירים בו הרי הוא מכשיר את הסוכה.

וזכינו שבזה מיושב היטב קושיית האור שמח, כי אכן דעת הירושלמי היא שהחיסרון של סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה הוא מחמת שהאדם יושב בצל דפנות, אך אם הדפנות מגיעות לסכך הרי שהעין שולטת בסכך, ושפיר יכולים אנו להתחשב בכך שיש כאן גם צל סכך והסוכה כשירה.

הבבלי שאל לשיטת ה'מערבא'

השתא דאתינן להכי יתורץ קושיית השפת אמת כמין חומר, דהנה יש ליתן אל לב מי הוא זה המ"ד הסובר 'פסקי דארזא' – הלא זה אינו כי אם דעתם של בני ארץ ישראל – וכלשון הבבלי: "כי אתא רב דימי אמר, אמרי במערבא: פסקי דארזא", והמעין בתלמוד הירושלמי³⁹ עיניו תחזינה מישרים שרק שיטה זו הובאה שם, כך שברור ש'אמרי במערבא' היינו שיטת הירושלמי⁴⁰.

ואם עתה נתבאר שהירושלמי מכיר בכך שהיכר יכול להכשיר סוכה גבוהה למעלה מעשרים אמה, הרי שבאותה מידה שהדפנות מגיעות לסכך מכשירות את הסוכה על ידי שהעין שולטת בסכך כך גם האמלתרא

37 וכדמות ראייה לכך ראה ב'מרחשת' (ח"א סי' יח) שהוכיח בדעת הרמב"ם שהגם שהוא פוסק כדעת רבא שהפסול הוא מחמת שאין זה דירת עראי עדיין הוא סובר גם את דעת רבה שלא שלטא בה עינא, כך שניתן להשתמש עם רעיון כזה גם כלפי הסיבה של צל דפנות.

38 עיין בי"ד דור' (להגרי"ר זינצהיים, אופנבך תקנ"ט. סוכה שם) מה שכתב: "ולע"ד הקלושה הדבר כפשוטו דרבי זירא סבר דבעינן דווקא צל מחמת הסכך ולא דבר אחר, אמנם אם הסכך עושה צל כהוגן וגם דבר אחר עושה צל לית לן בה, ולהכי בעשתרות קרניים כי נסתלק עשתרות קרניים אעפ"כ איכא צל סוכה לכן לית לן בה", ואם כי דבריו באים שלא לפי דעת רש"י שהבאנו אלא לדעת הסוברים שבגבוהה למעלה מעשרים אין צל סכך, מכל מקום אנחנו יכולים ללמוד מכאן שהסברא הפשוטה היא שקיומו של צל נוסף לצד צל הסכך אינו אמור לפסול את צל הסכך, ולכן חידשנו כאן לדעת הירושלמי שאף הוא יסכים לסברא זו עם תנאי ולדעתו אכן הסוכה תהיה כשירה דווקא אם העין שולטת בסכך, שבכך לא יחא איכפת לן מהצל הנוסף הקיים כאן.

39 סוכה פ"א ה"א.

40 והגם דאיתא (סנהדרין דף יז ב): "אמרי במערבא ר' ירמיה" מכל מקום כבר העירו מסדרי השיטות שפעמים הרבה אין זה כך, וראה מה שסידר וליקט בזה באריכות בספר 'בית אהרן' (מגיד, ניו יורק תשל"ה). חלק י מערכת 'אמרי במערבא'. ובפרט כאן שמפורש כן בתלמוד הירושלמי שבדואי הכוונה לשיטת הירושלמי.

נתיישב עתה בטוב טעם שכל דברי הבבלי לא באו כי אם לשיטת 'אמרי במערבא – פסקי דארוזא', אולם לדידן פשיטא שאין כל מקום לדמות סוכה למבוי, כי החיסרון של סוכה אינו מחמת שלא שלטא בה עינא אלא מסיבה אחרת לחלוטין כך שהיכר של אמלתרא אינו יכול להיות פתרון עבורו.

למען ידעו – מהסבך עצמו

ברם מתברר שגם לדעת רבה עדיין אין הדברים פשוטים ומחוררים כל עיקר וייתכן שגם לדעתו שפסול סוכה למעלה מעשרים אמה הוא מחמת שלא שלטא בה עינא יהיה מקום לחלק בין סוכה לבין מבוי, ולומר שההיכר של 'אמלתרא' המועיל במבוי אינו מועיל בסוכה.

שכן כך כתב השפת אמת בהמשך דבריו: "אמנם לע"ד יש לדקדק מלשון רש"י ז"ל 'עשה סוכה ששיבתה ניכרת לך'⁴¹ דצריך להיות ההיכר בגוף הסכך ומקום הנחתו, ויש לומר דעל ידי אמלתרא לא שייך להיות נקרא 'למען ידעו' וצ"ע".

מחדש כאן השפת אמת הערה נפלאה: התורה תובעת מאיתנו שנדע שאנו יושבים בסוכה על ידי זה שנראה את הסכך באופן טבעי ורגיל ולא על ידי עצות ופתרונות שיסבו את תשומת לבנו לקיום הסכך. "למען ידעו" פירושו ידיעה על ידי הסכך – "דצריך להיות ההיכר בגוף הסכך ומקום הנחתו" ולא ידיעה על ידי דבר אחר.

וא"כ מעלה השפת אמת את האפשרות לומר שאמלתרא לא תועיל בסוכה מחמת שההכרה בסכך היא איננה טבעית. אכן האמלתרא גורמת שיראו ויכירו את הסכך, אבל אם לא מדובר כאן בראיה טבעית ורגילה במתכונת שקבעו חז"ל אין זו נחשבת כראיית

מכשירה את הסוכה על ידי שהעין שולטת בסכך.

ובזה נענה ונאמר שבוודאי הגמרא בבבלי אינה שואלת את שאלתה המדמה את סוכה למבוי, לפי ההלכה שפסול סוכה הוא מחמת דירת עראי ופסול מבוי הוא מחמת היכרא, שכן ברור שאליבא דהלכתא אין הנידון דומה לראיה כי הסוכה והמבוי שני טעמי פסול שונים לחלוטין יש להם.

כל שאלת הגמרא אינה אלא 'לשיטתו' של המ"ד 'פסקי דארוזא'. הרי שיטה זו היא 'במערבא אמרי' והרי דעת המערבא כפי שהיא מתבארת בתלמוד הירושלמי היא שהדפנות מגיעות לסכך מכשירות את הסוכה, ועל כרחך שהיכר ^{ההיכר} ששיר את הסוכה על הדרך שפירשנו, ואם כן שפיר הקשה הבבלי שלשיטתו היה לו להכשיר כל סוכה גבוהה למעלה מעשרים מחמת זאת שאורך הסכך הוא למעשה 'אמלתרא', ועל זה תירץ הבבלי שההיכר של 'אמלתרא' אינו מחמת אריכות הכלונסאות אלא רק מחמת חשיבותם.

למי לא מועיל האמלתרא בסוכה

ובזה נתנה ראש ונשובה למסקנתנו ההלכתית שהעלינו מקודם שעצת אמלתרא בסוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה תועיל רק אליבא דרבה הסובר שהחיסרון הוא שלא שלטא בה עינא (וגם לדעת הירושלמי המשלב את החיסרון של 'צל דפנות' עם החיסרון שלא שלטא בה עינא) אולם אליבא דהלכתא דקיימא לן שהפסול הוא מחמת דירת עראי אין כל אפשרות להכשיר את הסוכה על ידי אמלתרא.

והגם שהבבלי דימה סוכה למבוי, ולכאורה היה נראה מכך שעצת ההיכר מועילה גם לפי דעות אחרות, הרי שזאת

41 זה לשון רש"י (סוכה דף ב א): "למען ידעו - עשה סוכה ששיבתה ניכרת לך, דכתיב ידעו כי בסוכות הושבתי

- צויתי לישב, הכי דריש ליה, ואף על גב דאין יוצא מידי פשוטו דהיקף ענני כבוד, מיהו דרשינן ליה לדרשה: דלא שלטא ביה עינא - שאינו רואה את הסכך, וסוכה היינו סכך, כשמה".

הלוא הגמרא ברצותה להוכיח שההיכר ב'פסקי דארוז' הוא אינו מחמת אריכות הכלונסאות אלא מחמת חשיבותם, הביאה לכך ראייה מהסכך של סוכה שהוא אינו מכשיר את הסוכה למרות אורכו.

ולפי חידושו של השפת אמת, קשה כיצד יכלה הגמרא להוכיח כך בעוד שאין הגידון דומה לראייה, כי יתכן לחלק ולומר שדווקא בסוכה לא יועיל אורך הסכך להכשיר את הסוכה כיון שאורך הסכך הוא לא "היכר בגוף הסכך ומקום הנחתו" כי הרי אין דין שהסכך עליו להיות ארוך, ומחמת שההיכר הוא מחמת אלמנט צדדי חסר בו את היסוד של 'למען ידעו' ולכן הוא לא מכשיר את הסוכה, משא"כ במבוי שאין בו דין של 'למען ידעו' מהיכי תיתי שלא יועיל אורך הכלונסאות להכשירו מדין אמלתרא.

זו למעשה אותה קושיה שהשפת אמת עצמו שאל לפי השיטות שאינם סוברים שפסול סוכה הוא מדין היכר, שאלה אותה השאיר בתימה, אולם כעת הקושיה חזקה שבעתיים שכן גם לפי רבה אין מקום לכאורה לשאלת הגמרא⁴².

זאת ועוד אחרת בדומה לה: הלא כבר הבאנו לעיל את קביעת הבבלי והירושלמי שאם טעם פסול סוכה למעלה מעשרים אמה הוא מחמת היכר דלא שלטא עינא בסכך, הרי שכל זה הוא אינו אלא דווקא בסוכה שאין דפנותיה מגיעות לסכך שאז אכן חסר בהיכר, אולם באם דפנותיה מגיעות לסכך הרי שעל ידי הדפנות שולטת העין בסכך והסוכה כשירה.

הסכך המקיימת את התנאי של 'למען ידעו'.

דווקא במבוי מועיל אמלתרא, כי אין עניין של היכר בעצם הקורה אלא זו בלבד שהאדם ידע שעד כאן זה רשות הרבים ומכאן ואילך זה מבוי, ואין כל חילוק כיצד ידיעה זו מגיעה אליו, בלחי או בקורה, בראייה של למטה מעשרים אמה או בראייה על ידי אמלתרא, כי הרי בסופו של דבר הוא רואה את המבדיל בין המבוי לרשות הרבים. אולם בסוכה הרעיון הוא שיכירו וידעו בעצם הסוכה, ולפיכך אמלתרא אינה יכולה להיחשב כידעה.

וכאן חשוב להדגיש שדברי השפת אמת הרי מוסבים על אמלתרא בסוכה כלפי אמלתרא במבוי, והרי אמלתרא במבוי מהותה גם באופן שהקורה בעצמה יש בה אלמנט מושך עין, כמו שהקורה היא רחבה וחשובה יותר מקורה רגילה או שהיא מחוטבת ועשויה בצורות ובכיוורים, ובכל זאת סובר השפת אמת כי במקרה דומה בסוכה, כמו שהסכך יהיה מצויר וכיוצא בזה, לא יועיל זה להכשירו מדין אמלתרא, כיון שההיכר צריך להיות מצד עצם וגוף הסכך ומקום הנחתו, ולא מצד דברים צדדיים.

אוצר החכמה

נראה איפוא ממסקנת השפת אמת כי אמלתרא לא תועיל בסוכה גם אליבא דרבה, כיון "דצריך להיות ההיכר בגוף הסכך ומקום הנחתו", ולכן כל סוגי האמלתרות אינם יעילים בסוכה כי אם במבוי בלבד.

הקושיות בדברי השפת אמת

אך דא עקא שדברי השפת אמת צריכים עיון מהסוגיא בעירובין שעליה אנו דנים.

42 ממהלך סדר דברי השפת אמת נראה כי ייתכן והשפת אמת סבר שדימוי זה של סוכה למבוי מוקשה בלאו הכי וכפי שהבאנו לעיל, כך שאין מקום להוכיח מדימוי זה כנגד הסברא שהוא מזכיר לאחר מכן. אולם ברור שהתמיהה בגמרא מתעצמת יותר לאחר חידוש השפת אמת כיון שממנה עולה כי שאלת הגמרא אינה מסתדרת לפי אף שיטה. אך ראה זה חדש שלפי המהלך המחודש שהצענו לעיל בביאור דברי הגמרא מתורצת להפליא הקושיה שהצענו כאן על דברי השפת אמת, והוא שהרי נתבאר שקושיה זו היא לדעת רב זירא המשלב את הדין של 'צל דפנות' עם הדין של היכר, אולם רב זירא אינו מניח את הדגש על ההיכר שיהיה בו 'למען ידעו' אלא זו בלבד שההיכר בסכך גורם שנתייחס אל צל הסוכה ולא אל צל הדפנות, ואם כן טיב ההיכר בסוכה הוא כטיב ההיכר במבוי ושפיר מדמה הגמרא סוכה למבוי, ודו"ק.

כך בסכך ארוך וכך גם בדפנות מגיעות לסכך. ולדרך זה יצא שמחד גיסא אכן לא יקשה שני השאלות שהצענו על דברי השפת אמת, ומאידך גיסא כל סוג אמלתרא אחרת שאינה מגוף הסוכה כמו 'קיני עופות' לא תוכל להכשיר את הסוכה⁴⁴.

03/07/2018

האמלתרא בנר חנוכה עצמו

לאחר שעלה בדינו שהיתר סוכה באמלתרא אינו רלוונטי אליבא דהלכתא שכן סיבת הפסול בגבוהה למעלה מעשרים אמה היא משום 'דירת עראי' ואין כל משמעות להיכר של אמלתרא בכגון דא; ואף לפי שיטת רבה הנותן את סיבת הפסול לפי שאין העין שולטת בסכך, יש מקום לדון אם מועיל הפתרון של אמלתרא מחמת סברת השפת אמת שחסר ב'למען ידעו', יכולים אנו לעבור לדון בהיתר אמלתרא בנרות חנוכה.

שאלת האמלתרא בנרות חנוכה מתחלקת למעשה לשתי קטגוריות נפרדות, ואין אנו יודעים אם 'שתים שהם אחת' יש כאן ודינם שווה ומקביל, או שמא חלוקים הם זה מזה.

למעשה כל נר חנוכה מצד עצמו היה אמור להיות 'אמלתרא', שכן אור הנר הרי הוא

ואף מכאן מוכח לכאורה ההיפך מהכלל שקבע השפת אמת "דצריך להיות ההיכר בגוף הסכך ומקום הנחתו", שהרי בדפנותיה מגיעות לסכך אין ההיכר מקום הנחת הסכך שהרי הסכך נמצא למעלה מעשרים אמה, אלא שעל ידי הדפנות מכירים בסכך, ואם מבואר שדפנותיה מגיעות לסכך יכול להכשיר את הסוכה אין כל סיבה לחלק ולומר שאמלתרא אינה מכשירה את הסוכה⁴⁵.

היכר בכל הקשור לסוכה

אמנם בלעדי דברי השפת אמת שצמצם את ההגדרה של 'למען ידעו' שעליו להיות דווקא "היכר בגוף הסכך ומקום הנחתו" היה ניתן לחדש סברא אחרת על בסיס דבריו ולומר שלעולם מהני אמלתרא בסוכה כמו במבוי, אלא שאם במבוי מועיל כל סוגי האמלתראות הרי שבסוכה התנאי הוא שההיכר צריך להיות בגוף הסוכה, בסכך או בדפנות, אך אם ההיכר הוא אלמנט גלוי שוב אין הוא מועיל בסוכה.

כי אכן ההיכר במבוי הוא שונה מההיכר בסוכה, שבמבוי די בהיכר גרידא על ההבדל בין רשות הרבים למבוי אולם בסוכה יש עניין שיהיה 'למען ידעו' מהסוכה עצמה, אלא שכל דבר הנעשה בגוף הסוכה יכול לשרת את מטרה זו של ה'למען ידעו' – שיכירו בסוכה,

43 ידעתי גם ידעתי שהסברא הראשונה היא לומר שקיים חילוק בין היכר שהוא בגוף הסכך או הדפנות, כמו סכך ארוך או דפנות מגיעות לסכך לבין היכר שהוא אינו בגוף הסכך או הדפנות כמו 'קיני עופות' הנמצאים בסוכה אבל הם לא חלק מהסוכה עצמה. אולם ברור שחילוק זה אינו נמצא בדברי השפת אמת המתייחס לאמלתראות באופן כולל וכלפי כל האופנים המוזכרים בגמרא, כשלדעתי "דצריך להיות ההיכר בגוף הסכך ומקום הנחתו" אין כל מקום לחלק בין ההיכרים השונים אלא ההיכר צריך להיות מצד הסכך שהכשירה התורה ולא מכל טעם אחר.

44 ואפשר גם לומר בדרך נוספת ולחלק בין היכר צדדי בסכך לבין היכר על ידי הדפנות, ולומר שמכיון שהסכך הוא עיקר המצוה הרי שגם ה'למען ידעו' נמצא אצלו באופן צדדי זה מועיל, ולכן גם סכך ארוך יכשיר את הסוכה, אולם דפנות שהם אינם עיקר הסוכה לא יכולים להכשיר את הסכך.

ובסברא זו נוכל לחדש כלפי מה שנחלקו הראשונים כיצד פועל היכר זה של 'דפנות מגיעות לסכך', שרש"י כתב (דף ב ב): "משלט שלטא בה עינא - דרך דפנות" ואילו הריטב"א כתב: "אלא עיקר הפירוש דאע"ג דכל למעלה מעשרים אמה אין דרך להגביה עיניו מ"מ כיון שהוא מוקף שתי מחיצות כהלכתן דעריבין ושלישית טפח ודפנות מגיעות לסכך ורואה עצמו מכוסה ועומד תחת קירוי א"א שלא ישיב אל לבו לדעת שהוא יושב תחת סכך, וכן פי' מורי רבינו נר"ו, וראה בערוך לנר שדן מהו הנפקותא בין פירוש רש"י והריטב"א.

ולאמור עתה ייתכן שרש"י והריטב"א נתלקו עד כמה היכר צדדי הוא עדיין בבחינת 'למען ידעו' הנצרך בסוכה, שרש"י סבר שאפילו שההיכר בא על ידי הדפנות עדיין הסוכה כשירה, ואילו הריטב"א כתב שאין כאן היכר על ידי הדפנות אלא שסיטואציה זו של דפנות מגיעות לסכך פועל אצל האדם להבחין מיד בסכך, ודו"ק.

"הדליק למעלה מעשרים אמה, אע"פ שהכותל מצויר ומכויר, נראה שאין הדלקתו שלימה".

וכך הוא מבסס את פסק ההלכה⁴⁶: "ואע"פ שלענין קורה הנתונה על גבי המבוי מבואר בעירובין דאע"ג דגבוה מעשרים אם עשה אמלתרא דהיינו ציור וכיור כמ"כ בשולחן ערוך סי' שסג סכ"ו, מהני - שאני הכא, דהא הנר גופיה אפשר דחשיב בלילה כמו אמלתרא במבוי ואפילו הכי פסלוהו חכמים, ולכן גם אמלתרא ממש נראה דלא מהני"⁴⁷.

הגרש"ז אויערבאך קושר כאן את שני סוגי האמלתראות שהצענו והוא מוכיח מאחת על חברתה: אם נר חנוכה עצמו לא מועיל מדין אמלתרא הרי שגם לא יועיל אמלתראות אחרות ליד הנר חנוכה, ונר חנוכה שהניחו למעלה מעשרים בכל מקרה יהיה פסול.

עיון בפסק הגרש"ז אויערבאך

והנה דברי הגרש"ז אויערבאך צריכים תלמוד שכן ערבך ערבא צריך, שהלוא כיצד ניתן להתבסס על נר חנוכה עצמו ולומר שאם הוא לא יכול לשמש כאמלתרא הרי זה ראייה שכל אמלתרא לא מועילה, בעוד שהא גופא קשיא וגדולי האחרונים כבר מתחבטים מדוע באמת לא מועיל נר חנוכה עצמו לשמש כאמלתרא, וייתכן מאוד שקיימת סיבה ספציפית שגר חנוכה עצמו אינו יכול להיות אמלתרא, ואילו אמלתראות אחרים אין כל סיבה שהם לא יועילו.

מושך את העין ומסב אליו את תשומת לב העוברים ושבים. ואם אנו רואים שאמלתרא של 'קני עופות' מועילה להכשיר את קורת המבוי למעלה מעשרים אמה, היה מן הראוי לכאורה שאף נר חנוכה יהיה כשר למעלה מעשרים אמה ^{אוצר החכמה}.

אולם המציאות היא שחכמים פסלו נר חנוכה למעלה מעשרים אמה, ובזה הם קבעו שגר חנוכה עצמו אינו יכול להיות אמלתרא, אלא שהשאלה היא מדוע באמת אין זה אמלתרא, ומה נשתנה נר חנוכה מכל אמלתרא.

כזכור, זו השאלה שעימה פתחנו את מאמרינו הנוכחי, וכפי שהבאנו שגאוני עולם התחבטו כבר בזה: בשו"ת 'עני בן פחמא' הביא כן בשם החידושי הרי"ם או הנפש חיה, וכן הקשה הגה"ק רח"ה מבענדין והגה"ק רבי חיים מאוטוניה – אלא שכל שואלים אלו לא הציעו תשובה לשאלה זו.

אמלתרא ליד הנר חנוכה

גם אחרי שאנו רואים שהנרות חנוכה עצמם אינם יכולים לשמש כאמלתרא, עדיין מקום יש בראש להסתפק מה יהיה דין נר חנוכה שהדליקו למעלה מעשרים אמה אלא שלצידו היה אמלתרא המושכת את העין, מאותם סוגי אמלתראות המכשירות את קורת המבוי, האם אמלתרא זו מכשירה את הנרות חנוכה אם לאו.

וראיתי להגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל שנדרש לדון בשאלה זו ופסק בה⁴⁵:

45 'הליכות שלמה' חנוכה פרק יד אות ז, מתוך חידושי בכת"י עמ"ס שבת דף כב א.

46 שם הערה יד.

47 הגרש"ז אויערבאך ממשיך שם: "וכעין שכתב החיי אדם (כלל קנ"ד סט"ז) דבחלון שהוא למעלה מעשרים לבני רשות הרבים פסול, אע"פ שהחלון הוא דבר הבולט וניכר לעין" - ראייה זו היא אינה מפורשת בדברי החיי"א אלא מכלל דברי החיי"א למדנו שמכך שהוא לא התייחס לחלון כאמלתרא הרי זה ראייה שאין מועיל אמלתרא. והנה הגרש"ז אויערבאך גופיה מציין על כך במוסגר כי הגם שאין פוסקים כהחיי"א שם בזה מ"מ החולקים עליו לא כתבו אלא דבדידיה משערין כיון דלא אפשר אלא בהכי, אבל לא כתבו דניכר הוא לבני רה"ר.

אלא שתמהני על עיקר הראיה כי מהיכי תיתי לומר שחלון שהוא דבר הנפוץ ומצוי ייחשב כאמלתרא, ובפרט שלא כל חלון הוא 'דבר הבולט וניכר לעין' וצ"ע.

המסמך לכך את תירוצו.

תורף דבריו שם הוא כלפי מה דאיתא⁴⁸:
 "רב ירמיה אמר: הרואה נר של חנוכה צריך
 לברך" והוא מסתפק שם: "מה צריך לראות
 מרחוק - אם די שרואה רק האור מן הנר
 חנוכה שדולקת מרחוק, או אם צריך לראות
 נר חנוכה ממש אבל על האור בלבד שרואה
 מרחוק אינו רשאי לברך רק כשרואה הנר
 חנוכה ממש כמו שדולקת ביחד השמן עם
 הפתילה לנר חנוכה אז מותר לו לברך".

ועל זה כותב בעל 'עני בן פחמא': "ויש
 להביא ראיה לזה כי צריך לראות גם הנר
 ממש היינו השמן והפתילה כמו שהיא דולקת
 בתוך הנר" - מכח קושיית החידושי הרי"ם
 או הנפש חיה מדוע אין הנר חנוכה עצמו יכול
 להיות אמלתרא - "כי בשלמא במבוי
 כשעושה אמלתרא בהקורה למעלה הרי רואה
 מחמת זה הקורה גם כן, וקורה משום היכר
 ודי בזה. אבל בנר חנוכה עיקר המצוה לראות
 הנר חנוכה כמו שהיא דולקת... דומיא
 דמנורה ובהמנורה היה המצוה הנר והפתילה
 שתדליק בתוך השמן והמנורה אבל האור
 בלבד אין זאת עיקר המצוה... אם כן בוודאי
 בנר חנוכה שנתקן לזכר הנס של המנורה
 עיקר המצוה שיראה הנר דולקת הפתילה
 והשמן יחד בתוך הנר"⁴⁹.

כדי לנסות לפתור את הבעיה עלינו לבדוק
 איפוא את כל הנתונים שהגיעו לידינו עד עתה
 בדין אמלתרא, הן כלפי מבוי והן כלפי סוכה,
 ולעייין בהם כלפי נר חנוכה, הן כאמלתרא
 מצד הנר עצמו והן כאמלתרא על ידי
 אלמנטים צדדיים.

נקדים ונציין שברור שהדיון כלפי חנוכה
 מקביל יותר לדיון במבוי מאשר בסוכה, שכן
 אם בסוכה ההלכה נקבעה שסיבת הפסול הוא
 מחמת 'דירת עראי' ולא משום 'היכר' הרי
 שבמבוי סיבת הפסול היא משום 'היכר' -
 בדיוק כמו בחנוכה שגם בה הפסול הוא משום
 'היכר' שאין מבחינים בפרסום הנס.

אלא שבכל זאת עדיין אנו יכולים לדון
 מהסברות שעלו אצל רבה הסובר בסוכה
 שהפסול הוא משום 'היכר' - שאם אינם עניין
 כהלכה למעשה אצל רבה עדיין יש בהם
 משמעות הלכתית אצל חנוכה בה כולי עלמא
 מודי שהפסול הוא משום היכר.

חידוש ה'עני בן פחמא'

היחיד שמצאתי שמנסה לתרץ את הקושיה
 מדוע נר חנוכה עצמו אינו יכול לשמש
 כאמלתרא ולהכשיר את עצמו גם בגובה של
 למעלה מעשרים אמה, הוא בעל 'עני בן
 פחמא' - מעתיק השמועה שהביא את
 הקושיה בשם החידושי הרי"ם או הנפש חיה,

48 שבת דף כג עמוד א.

49 ואם כנים דברי בעל 'עני בן פחמא' בחידושו זה שישנו חובה לראות את הנר עצמו - השמן והפתילה ולא די
 באור הנר, הרי שבזה יתיישב כמין חומר דקדוק יפה שהעיר הגה"ק הבני יששכר בספרו 'חידושי מהרצ"א' (שבת כג א) על
 לשון הגמרא "הרואה נר של חנוכה": "והנה גם תיבת נר מיותר דלא הוי ליה למימר רק 'הרואה צריך לברך', אך דהוה
 אמינא הרואה הדלקה דווקא, קמ"ל רואה הנר הגם דלא ראה ההדלקה".

ולחידושו הנזכר של בעל 'עני בן פחמא' מתורץ היטב הערה זו, שכן חז"ל בכוונה תחילה הדגישו לנו שדווקא "הרואה
 נר" - דהיינו עם השמן והפתילה - חייב לברך, אולם מי שרואה את השלהבת גרידא אינו צריך לברך.

אלא שסהדי במרומים שאין אני יכול לירד אפילו לתחילת דעתו של בעל 'עני בן פחמא' בזה, שהרי רש"י (שבת כג
 א ד"ה הרואה) ועוד רבים מהראשונים סברי שעיקר דין זה נתקן למי שבא בספינה ורואה את נר חנוכה (ואף בעל 'עני בן
 פחמא' גופיה הזכירם שם), וכמדומני שהמציאות היא שבראית אדם בינוני אין כל אפשרות לראות ממקום שבתו בספינה
 את השמן והפתילה שעל היבשה, שהרי זה דבר דק ביותר, ואין מסתבר שהתקנה נקבעה לאנשים בעל ראיה חדה ביותר.
 גם לדבריו נמצא שישנה חובה להדליק בדבר שקוף שדרכו ניתן לראות את השמן והפתילה, והלא קיימא לן איפכא,
 שכן בקונטרס 'סוד הדלקת נר חנוכה' לרבינו יצחק סגי נהור (הנדפס ב'ספר הזכרון פחד יצחק' וב'גנוזות' ח"ג, והועתק על
 ידי מהר"א אזולאי בספרו 'חסד לאברהם' מעיין שני נהר נח. ועיין על זה בספרנו 'הנחמדים מזהב' פרק ה) פירט את הט"ו
 כלים הראויים לנר חנוכה באופן שכל הקודם מהם משובח, והראשונים הם כלי זהב וכסף, ואילו זכוכית נמצאת במקום

שהם מונחים למעלה מעשרים אמה.

לו יצויר שבכל מקום היה נמצא 'קני עופות' או 'פסקי דארוזא' בפחות מעשרים אמה הרי שברור שהמצאותם למעלה מעשרים אמה לא הייתה מושכת את העין, שהרי אם תופעה זו מצויה לו לאדם בכל מקום בהסתכלות רגילה אין לו כל סיבה להרים את עינו למרום ולהתבונן בזה כשהוא למעלה מעשרים אמה.

ומעתה תנו דעתכם לחשוב האם דרך בני אדם להסתכל בנר חנוכה הנמצא למעלה מעשרים אמה: הרי נר חנוכה בימות החנוכה הוא דבר מצוי ורגיל, ובכל פינה שאדם פונה בטווח ראייה נורמלי של למטה מעשרים אמה הרי הוא רואה נרות המונחים לפרסומי ניסא, כך שאין סיבה לומר שר חנוכה המונח למעלה מעשרים אמה ימשוך את העין מצד עצמו גרידא.

ונמצא מסברא זו שכל החיסרון הוא מצד הנר חנוכה גופיה, אולם באם נעשה אמלתרא צדדית לנר חנוכה, אין כל סיבה שהאמלתרא לא תועיל להכשיר בדיוק כמו במבוי, שהרי האמלתרא עצמה היא דבר שאינו מצוי ובכוחה יהיה להכשיר את הנר חנוכה.

חז"ל השכילו שאין זה מועיל

ובאופן אחר יש לומר שחז"ל ברוחב דעתם הבינו ששלהבת קטנה המרצדת למעלה מעשרים אמה אינה מושכת את העין של אדם המהלך בשוק, וזאת מבלי להיכנס לחילוק בין ימות החנוכה לשאר כל ימות השנה, אלא זו בלבד אמרו שאמלתרא המכשירה במבוי כמו 'קני עופות' או 'פסקי דארוזא' מושכת את העין ואילו האור הקטן של נרות חנוכה אינו מושך את העין.

ומכיוון שאין אנו יודעים מעצמינו לחדש

ומכוח חידושו זה שיש חובה לראות את השמן והפתילה הוא בא לתרץ את הקושיה: "ואם כן איך שהוא למעלה מעשרים אמה, נהי שהאור נראה למעלה מתוך החושך, אבל רק האור לבד אבל לא הפתילה והשמן והנר ומשום הכי פסולה למעלה מעשרים כמבוי בלי אמלתרא".

עולה לכאורה מדברי בעל 'עני בן פחמא' כי הסיבה שר חנוכה עצמו אינו יכול לשמש כאמלתרא אינו מחמת כך שאמלתרא אינה מועילה בחנוכה אלא יש כאן סיבה צדדית המפריעה את הכשרות: העדר היכולת לראות את הפתילה והשמן, כך שאם נצליח להתמודד עם בעיה זו כמו אם ההדלקה תהיה בפתילה עבה ובכד שמן גדול ושקוף הרי שהנר חנוכה יהיה כשר מדין אמלתרא.

ובאותה מידה, אם נניח סביב הנר חנוכה אמלתרא של תאורה חזקה וברורה שתמשוך את העין ותאפשר מרחוק את ראית הפתילה והשמן – הרי שאמלתרא זו תכשיר את הנר חנוכה המונח למעלה מעשרים אמה.

נר חנוכה הוא דבר המצוי בחנוכה

ועלה ברעיוני להציע סברות נוספים בתירוץ הקושיה מדוע אין הנר חנוכה עצמו יכול לשמש כאמלתרא – סברות התקפים רק בנר חנוכה עצמו ולא באמלתראות לצידו.

ייתכן לומר שכוחה של האמלתרא במבוי למשוך את העין נובעת מהחידוש שבה ומעצם היותה דבר לא שגרתי, שכן דרך העולם שכל דבר שאינו מצוי ושכיח תופס את תשומת ליבם של האנשים. ומכיון שכן יכולים 'קני עופות' או 'פסקי דארוזא' שהם חזון שאינו נפרץ כל כך למשוך את העין ולהביא את האנשים להבחין על ידם שעד כאן זה רשות הרבים ומכאן ואילך זהו מבוי, למרות

התשיעי, כשכמעט כולם הם כלים אטומים שלא ניתן לראות דרכם את השמן.

ומלבד זאת שהדבר קשה מסברא מכמה טעמים הרי שעצם הקביעה כי חובה שתהיה פתילה אינה ברורה מעיקר הדין, כפי אשר האריכו בזה רבותינו האחרונים כלפי הדלקת נר חנוכה בגאז ואכמ"ל בזה.

נימא הכי דכל שיש אמלתרא תהיה כשירה אפילו למעלה מעשרים משום דמיסתכלי בה אינשי אפילו למעלה מכ' ואיכא הכירא כמו שפירש"י שם.

מיהא יש לומר כמו שכתבתי בס"ד בחידושי שם דבסוכה לא מהני אמלתרא משום דדווקא במבוי דצריך היכר ואין נפקא מינה בין אם ההיכר הוא מגוף הקורה או על ידי דבר אחר - הוא דמועיל ביה אמלתרא דמיסתכלי בה אינשי, מה שאין כן בסוכה דצריך להיות שליטת עין בהסכך דווקא אינו מועיל כלום מה שישלוט העין על ידי האמלתרא כיון דלא הוי הידיעה בגוף הסכך.

והוא הדין די"ל הכי גם לענין חנוכה דאינו מועיל מה שישלוט עינא בהאמלתרא כיון דצריך להיות שלטא בו עינא בגוף הנר חנוכה⁵¹.

התנבא כאן בעל 'זכרון ישכר' בסגנון אחד כסברת השפת אמת בסוכה, שכן כך כזכור חידש השפת אמת שדווקא במבוי שייך להשתמש עם ההיתר של אמלתרא כי עיקר המכוון הוא התוצאה הסופית להכיר את ההבדל בין רשות הרבים להמבוי, אולם בסוכה הרי צריכה להיות הידיעה על ידי הסוכה עצמה - "דצריך להיות ההיכר בגוף הסכך ומקום הנחתו, ויש לומר דעל ידי אמלתרא לא שייך להיות נקרא 'למען ידעו'⁵², וזהו הדיוק מה שחידש בעל 'זכרון ישכר': "בסוכה דצריך להיות שליטת עין בהסכך דווקא, אינו מועיל כלום מה שישלוט העין על ידי האמלתרא כיון דלא הוי הידיעה בגוף הסכך"⁵³.

אימתי הנר חנוכה עצמו ימשוך את העין, כמו בפתילה עבה וכיוצא בזה, הרי שאכן בכל מקרה לא יוכל הנר חנוכה להכשיר את עצמו מדין אמלתרא, אך עדיין ייתכן שאם יניחו על יד הנר חנוכה אמלתרא של 'קניי עופות' תכשיר האמלתרא את הנר חנוכה גם כשהוא גבוה למעלה מעשרים אמה, כמו שהיא יכולה להכשיר את המבוי.

ובדומה לזה ייאמר כי לעולם גם נר חנוכה המונח למעלה מעשרים אמה מושך את העין כמו כל אמלתרא במבוי, אלא שפשיטא שאם הוא מונח למטה מעשרים אמה הרי הוא מושך את העין יותר, ומכיון שחז"ל חפצו להרבות את פרסום הנס הם לא הסכימו להסתפק במועט - בנר חנוכה המונח למעלה מעשרים אמה, אלא בפרסומי ניסא גדול יותר שהוא על ידי נר חנוכה המונח למטה מעשרים אמה.

ואף כאן ייתכן היה לומר שאמלתרא באופן שתגרום פרסומי ניסא, בדומה להדלקת הנר למטה מעשרים אמה, ייתכן שתכשיר את הנר כשהוא מונח למעלה מעשרים אמה.

סברת השפת אמת נאמרת גם בחנוכה

וכנגד מה שהעלינו עד עתה סברות להכשיר נר חנוכה על ידי אמלתרא לצידה, אינה ה' לידי למצוא התייחסות קדומה יותר לשאלה זו של האם תועיל אמלתרא להכשיר נר חנוכה למעלה מעשרים אמה, והיא שוללת הכשר שכזה מכח הסברא.

כך כותב הגאון רבי ברוך יצחק ישכר הלוי לוונטאל אב"ד פולטוסק בספרו 'זכרון ישכר'⁵⁰: "דהנה יש להעיר.. דגם בנר חנוכה

50 'זכרון ישכר' פיעטרקוב תרצ"ג, בקונטרס 'זכרון יעקב' עמוד 33.

51 ושוב הוא מזכיר סברא זו גם בתחילת מסכת עירובין.

52 והגם שלעיל הערנו על דברי השפת אמת, אין זה אלא כלפי מה שהוא צמצם את גבולות ה'למען ידעו' וסבר 'דצריך להיות ההיכר בגוף הסכך ומקום הנחתו' דווקא, אולם עצם יסודו שההיכר על ידי דבר אחר אינו מועיל בסוכה בוודאי שנאמנו דבריו בזה וכפי שהארכנו לעיל.

53 והוא אף מביא את אותה ראייה מדברי רש"י: "ואפשר דזה שכתב רש"י שם בסוכה דטעמא דידה דאורייתא כדאמרינן התם מלמען ידעו דורותיכם, והוא להורות הטעם דלא מהני בה אמלתרא משום דכתיב למען ידעו דקאי על הסכך גופא ולא סגי בה ידיעה על ידי דבר אחר".

למטה מעשרים אמה⁵⁶.

חידוש רבינו יואל הלוי

אספקלריא נוספת שיש להתבונן דרכה על הדין של אמלתרא בחנוכה הוא חידושו המפורסם של רבינו יואל הלוי שהובא לידינו על ידי בנו - בעל הראבי"ה⁵⁷: "וקבלתי מן רבינו אבא מורי: הני מילי בימיהם שהיו מניחין מבחוץ אבל לדידן שמניחין מבפנים אפילו למעלה מעשרים אמה כשירה כדאמרי בסוכה [אבל] דפנות מגיעות לסכך אפילו למעלה מעשרים אמה כשירה [דהא] שלטא ביה עינא"⁵⁸.

אוצר החכמה

רבינו יואל לוקח את הכלל שכבר הזכרנו אותו לעיל והוא שהסוכות שפסול סוכה למעלה מעשרים אמה הוא משום היכר שלא שלטא בה עינא בכל זאת הם מכשירים את

למרות שבסופו של דבר נודע לבעל 'זכרון ישכר' שתורף סברתו כבר מפורשת בשפת אמת, וכך הוא כותב בחלקו השני של ספרו⁵⁴: "וזכינו עתה לספר 'שפת אמת' וראיתי שחוכך בהא דלא מהני אמלתרא בסוכה כמו במבוי ועמ"ש בזה", הרי שזכינו בדבריו לתוספת חשובה ביותר והיא שכוחה של סכרא זו יפה גם בנר חנוכה - שפרסום הנס עליו להיעשות דווקא במתכונת שקבעו חז"ל ושלא לסייעה באופנים אחרים⁵⁵.

כך שאם אכן החידושי הראבי"ה הוא ששאל את שאלה זו על אמלתרא בחנוכה, ומאידך - הגה"ק מבענדין חתן השפת אמת שבוודאי שאל זאת, הרי שהיסוד של נכדו - חותנו השפת אמת שנאמר בסוכה מתרץ זאת להפליא כי כמו בסוכה שרצון התורה הייתה שהיכר יהיה דווקא על ידי הסוכה כך גם רצון חכמים בחנוכה היה שהפרסום יעשה דווקא על ידי המתכונת שהם קבעו והיא הדלקה

03/07/2018

54 בתחילת מסכת סוכה, ועוד יעוין מה שהרחיב בעומק הרעיון בזה בסוף מסכת סוכה.

55 רעיון מקביל לכך אצל חנוכה מטו בבי מדרשא בשם הגר"ז מבריסק בנידון הא דאיתא (שבת דף כג א): "אמר רב הונא: חצר שיש לה שני פתחים - צריכה שתי נרות... משום חשדא דבני מתא, וזימנין דמחלפי בהאי ולא חלפי בהאי, ואמרי: כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק, בהך פיתחא נמי לא אדליק". וידועה הקושיה שאם כל סיבת ההדלקה השנייה היא משום החשד הרי שלכאורה יש לו פיתרון פשוט על כך והוא שבפתח אחד ידליק נרות חנוכה כדין ואילו על הפתח השני יתלה שלט גדול שיאמר שהוא הדליק בפתח השני.

ותירץ הגר"ז מבריסק ש'פרסומי ניסא' של חנוכה אינו יכול להיעשות כי אם באופן של הדלקת נרות חנוכה, שהרי פשיטא שאין אדם יכול לומר שהוא מצא דרך יותר טובה לפרסם את הנס מאשר להדליק נרות חנוכה על ידי שהוא יתלה שלטים גדולים וכיוצא בזה, כי זהו האופן שקבעו חז"ל לקיום המצוה ואין בלתי. ולכך גם כאן לא יכול להועיל כל פתק שיאמר שהוא הדליק במקום אחר.

והיסוד העולה מדבריו הוא כי אדם שהדליק נרות חנוכה, אלא שיש בזה חסרון שבבית ישנו עוד פתח וחסר בפרסום הנס, אין מועיל לו עצות ופתרונות כדי להסב את תשומת הלב אל הנרות שהדליק, ואם כן לכאורה כך בדיוק גם עלינו לומר שאם הדלקת נרות החנוכה לא נעשתה כתקנת חז"ל שקבעה את ההדלקה למטה מעשרים אמה, הרי שלא יועילו כל עצות ופתרונות של אמלתראות וכיוצא בזה והוא לא יצא ידי חובתו.

56 ובזה אמרתי לתרץ את קושיית הראשונים שכבר הבאנו לעיל על דברי הגמרא: "אמר רב כהנא, דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבי תנחום: נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה - פסולה, כסוכה וכמבוי" שלשם מה תנא כי רוכלא מונה את סוכה ומבוי שאף בהם פסול למעלה מעשרים אמה, ולהאמור כאן ייתכן שהגמרא רוצה להדגיש שנה חנוכה יש לו צד שווה עם סוכה וצד שווה עם מבוי, שאם כי נכון שנה חנוכה דומה למבוי בכך שהפסול של שניהם הוא משום היכר (ואילו סוכה הוא מדין 'דירת עראי'), מכל מקום הוא גם דומה לסוכה שיש בה דין של 'למען ידעו' שצריך להכיר את הנס דווקא על ידי האופן שחכמים קבעו של ישיבה בסוכה, ואף בחנוכה צריך לפרסם את הנס באופן שחכמים קבעו (בשונה ממבוי שאין חילוק באיזה אופן נעשה ההיכר).

57 'ראבי"ה' הלכות חנוכה סימן תתמג.

58 יעוין כי הראבי"ה עצמו מסתייג מחידושו של אביו והוא כותב: "ובעיני נראה שיש לחלק למבין" אך הוא אינו מסביר את החילוק, וראה להלן מה שנרחיב בחילוקים השונים שנאמרו בזה.

נתחיל איפוא עם דעת רבינו יואל עם הסברים שונים שנאמרו בדעתו, ולאחר מכן נדון בדעות החולקים, כשמוזה נעלה את היוצא לגידון דידן⁶¹.

הקשיות⁶²

כתבו רבותינו בעלי התוספות על דין זה שדפנות מגיעות לסכך מישלט שלטא ביה עינא⁶²: "ולא דמי לנר חנוכה וקורת מבוי, דלא חשיב היכר למעלה מעשרים אע"פ שהקורה על גבי כתלים דהתם קורה טפה לא שליט בה עינא כמו בסוכה דרחבה טובא"⁶³. תוספות למעשה שואלים הן על נר חנוכה והן על מבוי, מדוע שלא יועיל בהם העצה של 'דפנות מגיעות' ואילו תשובתם ניתנת רק כלפי מבוי – דשאני סוכה ממבוי, שהסכך של הסוכה רחב ולכן שולטת בו העין ואילו קורת

הסוכה באופן של 'דפנות מגיעות לסכך'⁵⁹, ומשתמש בו כלפי חנוכה – שאף שגר חנוכה פסול למעלה מעשרים אמה הרי שעצה זו של 'דפנות מגיעות' מועילה להכשירה שכן על ידי זה שלטא בה עינא – אלא שהוא מדרגיש שעצה זו מועילה דווקא כשהוא מדליק בתוך הבית⁶⁰.

עצה זו של 'דפנות מגיעות' הנאמרת כלפי היכר בסוכה היא למעשה אותה עצה של 'אמלתרא' הנאמרת כלפי היכר במבוי, ושני העצות פועלים למעשה את אותה פעולה של שלטא בה עינא. ואם מקודם ביררנו את העצה של אמלתרא כלפי סוכה הרי שעלינו לבדוק את העצה של 'דפנות מגיעות' כלפי מבוי; וכשלב שני, עלינו להתקדם וללבן את סברות שניהם כלפי חנוכה.

59 למרות שרבינו יואל משה את הלכות סוכה לחנוכה לעניין זה של 'דפנות מגיעות לסכך' בכל זאת ברור שכלפי הלכה למעשה אין היתר זה מועיל כי אם בחנוכה שפסולה משום היכר ולא בסוכה שפסולה מדין דירת עראי, והוא הסכמת כל הפוסקים. אלא שעד למסקנא זו קיימת אי בהירות מסוימת כלפי מה שהביא הדרכי משה⁶⁴ כהגה"ה על דברי הטור: "כתב מהר"א מפראג: היינו למ"ד דסוכה גבוה יותר מכ' אמה פסולה משום דלא שלטא ביה עינא ולכן אם הסכך מגיע לדפנות כשר והיא סברת רבה, אבל לדידן דקו"ל כרבא דאמר טעמא דפסול משום דהוי דירת קבע ואנן בעינן דירת עראי בכל ענין פסול וכן פסק הספר לעיל⁶⁵ ח"ג".

והגאון בעל שו"ת 'פנים מאירות' (ח"א סי' מז) היה סבירא ליה שכוונת מהר"א מפראג הייתה לומר שלהלכה לא יועיל עצת רבינו יואל גם אצל חנוכה, והוא משיג על זה בחריפות: "ולפי משמעות משמע שהשיג על ר"י הלוי דגם לענין חנוכה אפילו מגיע לנר חנוכה לא מהני. ונפלאתי מאוד, דאנן קו"ל כרבא דטעם משום דירת ארעי מ"מ לא פליג רבא ארבה לענין הטעם דעד כ' אמה לא שלט בי' עינא, ואם המחיצות מגיעות לסכך שליט בי' עינא דכדבר כזה כ"ע מודו, אלא כדאמרינן בגמרא כולוהו כרבה לא אמרי האי ידיעה לדורות א"כ סברי דלא קפדה התורה אראית הסכך, אבל גבי חנוכה דכ"ע מודו דתלוי בראית הניירות משום פרסומא ניסא א"כ כי היכי דגבי סוכה אם הדפנות מגיעות לסכך אפילו למעל' מכ' כשירה הוא הדין בנרות חנוכה בפנים".

אולם האמת היא שאף כוונת מהר"א מפראג לא הייתה כי אם כדברי הפנים מאירות, אלא שהדגיש לבל נטעה לומר שרבינו יואל פסק להלכה שפסול סוכה הוא משום היכר ולכן כתב שכל מה שהביא רבינו יואל לא היה מעצם ההלכה בסוכה כי אם רק את היסוד של שלטא ביה עינא היכא שדפנות מגיעות לסכך, והסבר זה בדברי מהר"א מפראג מפורש בדברי הב"ח והפרי חדש על אתר.

וייתכן שהפנים מאירות שלא הבין כן הוא מפני דהוה קשיא ליה כמו שהקשה בשו"ת 'התעוררות תשובה' (ח"ג, בחידושי שו"ע על אתר) לשם מה בכלל היה צריך הדרכי משה להביא כאן את דברי מהר"א מפראג שאין להם כל שייכות להלכות חנוכה.

60 ולהלן יבואר טעם החילוק מדוע זה רק מועיל בתוך הבית.

61 שוב ראיתי בשו"ת 'משיב שלום' (פייגנבוים, בילגורי תרצ"א. סי' ט אות ג) הכותב: "מה שחקר אם מהני אמלתרא לנר חנוכה, עיין בטור וב"י ושו"ע או"ח סי' תרעא וט"ז שם סק"ה ובשאר אחרונים, ותליא הא נמי בפלוגתא זו", וכאן זכינו לסדר הדברים היטב מכל השיטות אשר הראה מקום להם, אלא שבמסקנא דידן אין זה תלוי במחלוקת כי אם לכולי עלמא יועיל אמלתרא בנר חנוכה.

62 סוכה דף ב ב ד"ה וכיון.

63 וכן הקשו ותירצו עוד רבים מהראשונים.

יועיל העצה של 'דפנות מגיעות לסכך' בעוד שלכאורה עצה זו יעילה גם כשהוא מדליק מחוץ הבית וקירות הבית החיצוניים מגיעים עד הנרות⁶⁷.

הסבר הפנים מאירות

"והרבה גאונים רצו לישב דברי רבינו יואל הלוי ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם, ובטחתי בחדר עליון שמקום הניחו לי אבותי להתגדר בדברי הר"י הנ"ל" – כך כותב בעל שו"ת 'פנים מאירות'⁶⁸ בבואו לתרץ את שיטת רבינו יואל, והוא עושה זאת כמין חומר עם סברא המחלקת בין סוכה למבוי⁶⁹, והיא שסוכה עשויה ונועדה לשיבה בתוכה ולכן כשהדפנות מגיעות לסכך יש בה תרתי לטיבותא ובצירוף שניהם – האדם רואה ומכיר בסכך, אולם במבוי שמהלכים בו ואין דרך המהלך להביט למעלה, לא מועילה העצה של 'דפנות מגיעות' כי עדיין אין זה מספיק להיכר אם אין יושבים שם.

ואם זהו החילוק בין סוכה למבוי – מובן היטב מדוע נר חנוכה שהדליקו למעלה מעשרים אמה בתוך הבית, דומה לסוכה ולא למבוי. שהרי כל החיסרון במבוי הוא שמהלכים בו ולכן לא מועיל בו העצה של

מבוי היא קצרה ואין שולטת בו העין; אם כי ההיגיון אומר שכוונת תוספות הייתה לתרץ באותה מידה גם את נר חנוכה שאף הוא אינו רחב ולכן אין מועיל בו העצה של דפנות מגיעות לסכך⁶⁴.

מחד גיסא, דבר ברור הוא שבעלי התוספות חולקים כאן על שיטת רבינו יואל בחנוכה – שרבינו יואל הכשיר 'דפנות מגיעות לסכך' בחנוכה כמו בסוכה, והתוספות כתבו שלא דמי הא להא⁶⁵, ומאידך גיסא ברור הוא שלגבי מבוי אין הם יכולים לחלוק זה עם זה שכן המציאות היא שכל קורת מבוי יש בה 'דפנות מגיעות'⁶⁶ ובכל זאת היא פסולה למעלה מעשרים אמה, ומוכח שעצת 'דפנות מגיעות' אינה מועילה אצל מבוי.

כך שבשלמא שיטת התוספות מובנת היטב שחנוכה הוא כמבוי מצד הסברא שהם אינם רחבים כמו סוכה. אולם דברי רבינו יואל תמוהים מאי שנא מבוי מסוכה – אם בחנוכה זה מועיל למרות שזה אינו רחב, מדוע איפוא זה אינו מועיל במבוי.

וביותר תמוהים דברי רבינו יואל מדוע הוא צמצם את שיטתו דווקא לאופן שבו הדליקו את הנר חנוכה בתוך הבית שרק אז

64 וכן היא הסכמת המפרשים בדברי התוספות.

65 וכך אכן מפורש בדברי הב"ח והפר"ח בשיטת התוספות.

66 השהו להא דאיתא (עירובין דף ח ב): "בעינן קורה על גבי מבוי", ונפסק להלכה ברמב"ם הלכות שבת פרק יז הל' כג.

67 ומסתברא מילתא שמכח קושיה זו הבין רבינו הטור שכוונת רבינו יואל היא שגג הבית הוא שפועל את ההיכר, ומהבנה זו הוא הקשה על דברי רבינו יואל שדימה חנוכה לסוכה (או"ח סי' תרעא): "ונ"ל שאין הנידון דומה לראייה, דהתם בעינן שתשלוט עינו בגג וכיון שמחיצות מגיעות לגג על ידם ישלוט עינו בגג, אבל הכא שצריך שישלוט עינו בנרות כיון שהוא למעלה מכ' דלא שלטא ביה עינא מאי נפקא מינה בגג שהוא עדיין למעלה ממנו בשבילו לא שלטא ביה עינא טפ"י, כי אם לא כן הרי שקושיית הטור תמוהה ביותר שהרי מעולם לא הזכיר רבינו יואל שההיכר בא על ידי הגג כי אם שההיכר בא על ידי הסתכלות רצופה בדפנות, ואם כן אין כל סיבה שלא יועיל בנר חנוכה גם אם הוא לא נמצא בגג הבית; ועל כורחנו שהטור דייק מכך שעצתו של רבינו יואל נאמרה רק בפנים הבית שבוודאי ההיכר בא על ידי הגג.

68 שו"ת 'פנים מאירות' ח"א סי' מז. וככל החזיון הזה שכתב הפנים מאירות ראיתי שכתב גם הגאון בעל בית הלוי בחידושי לחנוכה, והגם שהבית הלוי הזכיר כמה פעמים בספריו את דברי הפני מאירות (ראה שו"ת בית הלוי סי' כו וסי' מד ועוד) ייתכן שלא ראה שכבר קדמוהו בזה.

69 מקור סברא זו הוא בגמרא בעירובין שם, אלא שהגמרא לא מקבלת חילוק זה במה שהיא דנה שם, ואכן רבינו המאירי בבית הבחירה (עירובין דף ג א) שולל לחלוטין תירוצו זה כאן והוא כותב שאין לומר כך שהרי בגמרא מפורש שדינן שווה אע"פ שזה להילוך וזה לשיבה.

בכוחה למנוע הפרעת האוויר המזיק לעיניים כי אם בפנים הבית אבל מחוץ לבית עדיין האוויר מפריע, ולכן במבוי שהוא בחוץ אין זה מועיל וכן בנר חנוכה שהדליקו מחוץ לבית.

הסבר שלישי לפי ה"ז

והנראה להציע דרך שלישית בשיטת רבינו יואל בהקדם מה שמצאנו פקפוק נוסף בשיטתו, אשר אותו העלה ה"ז⁷³: "ותו נלע"ד דלא מסתבר כאן להכשיר בנר על ידי הדפנות, כי עיקר מצות הנר חנוכה היא בצאת הכוכבים כמו שכתב המרדכי, וכל שהוא גבוה למעלה מכ' אמה אין העין הולך שם דרך הדפנות, כי גם הדפנות עצמן אינם נראים כלילה ואור הנר מלמעלה אין שולט שם, כנ"ל נכון".

וייתכן שמהאי טעמא אכן לא הכשיר רבינו יואל בנר חנוכה אלא כמו בסוכה שהיכר בו של הדפנות מגיעות לסכך הוא גם כלילה מחמת שהרגילות היא שהאור דולק בו כדי שיוכלו לגור בסוכה, ועל ידי האור הדולק בתוך הסוכה מכירים בסכך ובדפנות, וכך גם בנר חנוכה אין ההיתר אלא במדליק בתוך הבית שהרגילות היא שיש בו אור ומכירים בדפנות ובנר חנוכה⁷⁴; ומהאי טעמא ממש

'דפנות מגיעות', אולם נר חנוכה בתוך הבית הרי הוא כמו סוכה שיושבים בו ולפיכך מועילה בהם העצה של 'דפנות מגיעות' כדי שישלוט בזה העין.

ולפיכך לא אמר רבינו יואל את דינו כי אם במדליק בתוך הבית שבזה אכן המקום נועד לשיבה ועל ידי שה'דפנות מגיעות' לגג ישלוט העין בנר חנוכה, אולם במדליק בחוץ אין די בכך שה'דפנות מגיעות' כיון שזה נועד להליכה ושוב אין העין שולטת בנר חנוכה⁷⁰.

הסבר מהר"א אבוהב

הסבר אחר בשיטת רבינו יואל כותב מרן ה'בית יוסף' על אתר: "מצאתי כתוב בשם מהר"ר יצחק אבוהב ז"ל: נראה לי שסברת רבינו יואל⁷¹ שכשיש בכאן אוויר, האוויר הוא מזיק לעיניים ואין האדם יכול להביט למעלה כל מה שירצה, ולזה הביא ראיה מסוכה שאם הדפנות מגיעות לסכך אפילו למעלה מעשרים כשרה ושלטא בה עינא⁷².

ואם כי אין הדברים מפורשים בו, הרי שיש להוסיף שגם להסבר זה מיושבים שני הקושיות שהצענו כאן, הן מה החילוק ממבוי והן מדוע זה מועיל רק בפנים ולא בחוץ. והוא שאכן העצה הזאת של 'דפנות מגיעות' אין

70 ולתירוצו המחזור של הפנים מאירות ישנה משמעות הלכתית מעניינת ביותר, דהנה יש להסתפק במדליק נר חנוכה למעלה מעשרים אמה על קיר הבית מבחוץ אלא שמעל הנר חנוכה ישנה גזוזטרא (ובלשונינו: מרפסת) רחבה המאחילה עליה והיא כעין גג לה, האם דינו כמדליק בתוך הבית שמועיל בה העצה של 'דפנות מגיעות' שהרי יש כאן גג מעליה, או שמא עדיין דינו כמדליק בחוץ.

ואם כי בהשקפה ראשונה בדברי רבינו יואל נראה שדינו כמדליק בתוך הבית שהרי הדפנות מגיעות לגג ויש היכר שישלוט בו העין, אולם ברור שלאחר חידושו המוכרח של הפנים מאירות לא יחא דינו כי אם כמדליק בחוץ ואין כל חילוק אם יש גג מעליו או לא, שהרי בחוץ אין את המעלה שהמקום עשוי לשיבה. ודון מינה ומינה גם להסברים הנוספים שהבאנו בדברי רבינו יואל שאכן גם לשיטתם לא יועיל כשהדפנות מגיעות לגג גזוזטרא בחוץ.

71 וסברה זו שהזכיר מהר"א אבוהב כבר הובאה בחידושי רבינו יהונתן מלוניל (בריש מסכת סוכה): "ומיירי שאין דפנות מגיעות לסכך אלא שיש להן גובה עשרה טפחים גוד אסיק מחיצתה וכיון שאוויר יש בין הדפנות והסכך - האוויר מזיק לעינים, ולא מיבעיא כשאין בה אלא שיעור סוכה קטנה שאין העין שולט בה מרוב גובהה מפני האוויר המפסיק בין הדפנות והסיכך".

72 ועם סברא זו סיים הבית יוסף שמתורצת גם קושיית הטור עליו: "ובזה נראה שאין מקום לקושיית המחבר", ועיין בב"ח.

73 'ט"ז' או"ח סי' תרעא ס"ו.

74 וראה ב'חמד משה' (סי' תרע"א סק"ו) שאף הוא תירץ את קושיית ה"ז בכך שבסוכה דולק אור ועל ידה ניתן להכיר בדפנות ובסכך, יעו"ש מה שהאריך בנידון דידן.

ומסתברא מילתא שמחלוקת זו בקורת מבוי הרחבה שבעה תהיה גם בנר חנוכה שתדלק בכלי גדול רחב שבעה, שלהרשב"א יהיה הנר כשר ואילו לר"ן יפסל משום 'לא פליג'.

חילוק הריטב"א

מלבד הסבר זה שהציגו בעלי התוספות לחלק בין סוכה למבוי [ונר חנוכה] לעניין זה האם מועיל בהם העצה של 'דפנות מגיעות' מצאנו דרכים נוספות אשר הראשונים סללו כדי לחלק בזה⁷⁸.

רבינו הריטב"א כותב⁷⁹: "אלא עיקר הפירוש, דאע"ג דכל למעלה מעשרים אמה אין דרך להגביה עיניו, מכל מקום כיון שהוא מוקף שתי מחיצות כהלכתן דעריבן ושלישית טפח ודפנות מגיעות לסכך ורואה עצמו מכוסה ועומד תחת קירוי אי אפשר שלא ישיב אל לבו לדעת שהוא יושב תחת סכך, וכן פי' מורי רבינו נר"ו".

הוי אומר: לא הדפנות עצמם המגיעות לסכך הם שמכשירים את הסוכה אלא כל ההוויה הכללית בסוכה, שכשאדם נמצא במקום סגור כראוי, מוקף מחיצות והמחיצות מגיעות לגג, הרי שבהכרח הוא יבחין ויכיר

אין מועיל עצה זו במבוי כיון שבלילה לא ניתן להכיר בדפנות המגיעות לקורה⁷⁵.

קורת מבוי הרחבה שבעה

וכל זה שכתבנו עד כה הוא לדעת רבינו יואל המכשיר נר חנוכה בעצה של 'דפנות מגיעות', אולם רוב הראשונים אינם סוברים כן, וכפי שכבר הזכרנו לעיל את דעת בעלי התוספות ודעימיה הסוברים כי אין העצה של 'דפנות מגיעות' מועילה בנר חנוכה, וזאת כיוון שבמבוי כמו בנר חנוכה אין הגג רחב כמו בסוכה.

והנה הפוסלים עצת 'דפנות מגיעות' למבוי סותמים ואינם מפרשים מה יהיה הדין באופן שגם קורת המבוי תהיה רחבה כמו הסוכה, ובוזה אנו באים למחלוקת הראשונים, והנה רבינו הרשב"א כתב⁷⁶: "כן יראה לי שאילו היתה רחבה שבעה אע"פ שאינה בריאה כשרה, שכל שרחבה שבעה העין שולטת בה", אולם רבינו הר"ן כתב כסברא הזאת ודחאה⁷⁷: "ולפי זה אפשר לומר דבקורה רחבה ז' אפילו למעלה מעשרים אמה כשירה, אלא שאני חושש לומר דכיון דאין דרכה בכך אלא בטפח בלבד לא פלוג בה רבנן".

75 וראה בשו"ת פנים מאירות (שם) שדחה את קושיית הט"ז מכל וכל: "ולא זכיתי להבין דבריו והא מצות סוכה נמי בלילה כמו ביום אם כן לטעמא משום היכרא דסכך איך יוצא בלילה. ועוד, לדידיה נמי יקשה מנא ליה לומר דנר חנוכה שהניחה למעלה מכ' פסולה אבל עד כ' אמה כשר מנא ליה דבר זה דאין ללמוד כלל מסוכה ומבוי, אלא ברור הדבר כיון דמצותה משתשקע החמה אם כן יכולין לראות בתחילת הדלקה. ועוד י"ל דכך שיערו חכמים דאף בלילה יכול לשלוט ראות עיניו של אדם עד עשרים, וביותר מעשרים אם הדפנות מגיעות לסכך שגר יכול לראות בלילה כמו דבר אחר ביום".

והנה על קושייתו הראשונה (אשר כדכונתיה גם הקשה ב'חמד משה' שם) יש לתרץ בדעת הט"ז חילוק פשוט שכן סוכה מצוותה הן ביום והן בלילה ולכן די בהיכר ביום, אולם מצות נר חנוכה הוא רק בלילה כך שאם לא עכשיו אימתי. ומצאתי להגאון היעב"ץ בספרו 'מור וקציעה' (או"ח סי' תרעא) שכתב מדיליה כדברי הט"ז, ובתוך הדברים הטעים את חילוק זה מסוכה שמצותה גם ביום, והוא מסיים שלאחר מכן מצא את דבריו בט"ז, וע"ש מה שעוד האריך לסלסל בזה.

76 'עבודת הקודש' בית נתיבות שער א סימן ג אות ד, וכן הוא ב'חידושי הרשב"א' עירובין דף ג א ד"ה ומהא.

77 'חידושי הר"ן' עירובין דף ג א.

78 הן הריטב"א והן המאירי שדבריהם יובאו עתה מזכירים את ההסבר הקודם שקורת המבוי אינה רחבה כי אם טפח, והסיבה שהם אינם מסכימים עם זה היא בשל השאלה שעליה דנו מקודם היכי ליהוי דינא כשהקורה רחבה שבעה, שהריטב"א כותב: "ודוחק הוא לומר דשאני התם שאין הקורה רחבה אלא טפח", והמאירי כותב: "והוציאו מזו שאם היתה רחבה שבעה אפילו דקה שאין ראויה לקבל אריח כשרה ואינו צריך למעט. ואני תמה אם כן היאך נשמט התלמוד מלהזכירם".

79 'חידושי הריטב"א' סוכה דף ב ב.

ולפיכך בכל מבוי שאין הקורה נמצאת על דפנות נאות אין הדפנות מועילות להכשירים. ומסתברא מילתא שהוא הדין יהיה בחנוכה כמו במבוי שאם הדפנות יהיו רגילות לא יועילו הדפנות להכשיר את הנר חנוכה.

אבל מכלל לאו אתה שומע הן – חידוש הלכה למעשה שדין אמלתרא לא נאמר רק במבוי כי אם גם בסוכה, ומפורש ביה להדיא לפשוט את ספיקו של השפת אמת שאכן אמלתרא מועיל בסוכה, ופשוט שהוא הדין גם יהיה בנר חנוכה שאמלתרא תועיל להכשיר אותה.

אין חיפיון בסיוע צדדי

חשוב כאן להדגיש שבמהלך כל השקלא וטריא שדנו רבותינו הראשונים בדין האם 'דפנות מגיעות' מועיל להכשיר בנר חנוכה, לא הוזכר כלום מהטיעון ומהסברא שפירסום הנס עליו להעשות דווקא באופן שציוו חז"ל ולא על ידי אלמנטים צדדיים.

כזכור, כלפי סוכה העלה השפת אמת סברא לפיו חובת ה'למען ידעו' אינה יכולה להתקיים כשיש בה סיוע של 'אמלתרא', ועליה הקשינו שהרי מפורש שמועיל הסיוע של 'דפנות מגיעות לסכך', והעלינו לחדש כעין דברי השפ"א ולומר שהפסול הוא דווקא

שהוא נמצא תחת סכך. כך שבמבוי שכל ההוייה הכללית אינה שייכת בו אין כל טעם שה'דפנות מגיעות' לקורה⁸⁰ יכשירו את המבוי. סברא זו כוחה יפה לכאורה גם בנר חנוכה, שכן כשם שבמבוי אין כל טעם להכשיר אותו עם 'דפנות מגיעות' כך גם באותה מידה בדיוק אין זה שייך בנר חנוכה, שכן עצה זו מתאימה אך ורק בסוכה.

חידושו של רבינו המאירי

גם רבינו המאירי עוסק בעניין זה, ובדבריו מצאנו חידוש עצום ביותר והוא שכל דין 'דפנות מגיעות לסכך' האמור בסוכה אין הוא למעשה כי אם הדין של אמלתרא הנאמר במבוי⁸⁰: "אלא שזו של סוכה אני מפרש בה שמתוך נויין שבה אדם נותן עיניו בכותל ואינו מפסיק בהבטתו עד שיראה את כולה, וכשהוא מביט בראש הדופן המחובר לסכך קצה הסכך הסמוך לו נראה עמו וישיבתו תחת הסכך ניכרת לו".

וזכינו בדברי המאירי לחידוש נורא, שכל דין זה של 'דפנות מגיעות לסכך' בסוכה הוא למעשה מושג נרדף של 'אמלתרא' במבוי, שכשם שאמלתרא מכשירה את המבוי כי האדם מתבונן בה ובכך הוא מבחין במבוי, כך גם ב'דפנות מגיעות' – מחמת נוי הדפנות⁸¹ האדם מתבונן בהם ומבחין בסכך.

80 'בית הבחירה' עירובין דף ג א.

81 נראה לכאורה מדברי המאירי כי הוא מניח פשוט שבכל סוכה ישנו נוי סוכה, ומשמע מזה שדין דפנות מגיעות לסכך עדיין צריך יחד עימו כתנאי קודם למעשה שיהיה בסוכה נוי סוכה. והנה לגודל החידוש בזה היה מקום לומר שהמאירי סובר שעצם המציאות שהדפנות מגיעות לסכך הוא דבר נאה, והיינו האמלתרא. אולם פשיטא לי שאי אפשר לומר כן מחמת הדברים המפורשים במקבילת דברי המאירי בספרו 'חידושי המאירי' (מהדורת הגרש"ז ברוידא בהוצאת מה"ק): "ואנן מתרצינן דבסוכה היינו טעמא משום דבסתמא דפני הסוכה מצוירין ומעטרין אותן בקרמין ובנויין ויוצאים חוץ לכותלים מבחוץ, ומתוך חדוש אותן צוירין שלטא ביה עינא לסכך, אבל מבוי שאין בדפנות שום חדוש לא מהני בלא אמלתרא או צורת פתח" וע"ש עוד - ומפורש כאן שהכוונה לנוי סוכה שרק מחמתה מכשירים בדפנות מגיעות לסכך, ונראה כי אכן אם לא יהיה בסוכה נוי סוכה לא יוכלו להכשיר בה בדפנות מגיעות לסכך.

ובאותו ענין: כמדומני שלפנינו המקור הקדום ביותר על כך שכל תפוצות ישראל ללא יוצא מן הכלל נהגו לקשט את סוכותיהם בנוי סוכה, שהנה דעת המאירי היא שהכשר דפנות מגיעות לסכך בסוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה היינו דווקא כשהסוכה יש בה נוי סוכה, והנה סמוך ונראה לשיטתו זה מביא המאירי שיטה אחרת שחידשה דין כלשהוא בהלכות דפנות מגיעות לסכך, והוא דוחה זאת בטענה מדוע הגמרא לא הזכירה חידוש זה (כפי שהעתקנו דבריו לעיל); ולכאורה טענה זו קשה גם על שיטתו כאן מדוע הגמרא כלל אינה מזכירה את התנאי המהותי הזה של נוי סוכה. אלא מוכרח מכאן שכבר באותם הימים נהגו כולם לקשט ולפאר את סוכותיהם, כך שהתנייה זו הייתה אך למותר, וזה חידוש.

בסוכה ואף מדברי שאר הראשונים מוכח שהם אינם מסכימים עם סברת השפת אמת לפסול.

בנר חנוכה – דעת בעל 'זכרון ישכר' שאינו מועיל מחמת סברא והיא כסברת השפת אמת שמדברי הראשונים נראה שאינם מסכימים עימה. גם דעת הגרש"ז אויערבאך היא שאינו מועיל, והוכחתו מכך שגר חנוכה עצמו אינו משמש כאמלתרא, אלא שהוכחתו אינה מוכרחת שכן ייתכן שבנר חנוכה עצמו ישנם סיבות אחרים. אולם מדברי בעל 'עני בן פחמא' נראה שבאם מבחינים בפתילה ובשמן מהני אמלתרא להכשירו. ומדברי המאירי משמע לכאורה שהוא מתיר 'אמלתרא' בכל עניין, בדיוק כפי שהתיר בסוכה. ויש לדון כלפי 'אמלתרא' גם כהמשך לנידון הבא של 'דפנות מגיעות' וכדלהלן.

עצה זו של 'דפנות מגיעות' מועילה בסוכה ואינה מועילה במבוי – לדברי הכל. בנר חנוכה היא שנויה במחלוקת שהשלכותיה נוגעות גם לדין 'אמלתרא': לרבינו יואל מועיל העצה של 'דפנות מגיעות' רק כשמדליק בתוך הבית, והוצעו שלושה הסברים מדוע זה אינו מועיל מחוץ לבית.

לחידושו זה של רבינו יואל ברור שכשם ש'דפנות מגיעות' מועיל בנר חנוכה כך גם 'אמלתרא' יועיל בנר חנוכה, כי אין כל חילוק בין שני עצות אלו שמטרתם היא אפשרות להיכר. ולא זו בלבד אלא שאם רבינו יואל הגביל את חידושו ב'דפנות מגיעות' דווקא למדליק בתוך הבית, הרי ש'אמלתרא' יועיל אפילו למדליק בתוך הבית.

וראיה מוכחת לכך היא שהרי 'אמלתרא' מהני כדי להכשיר קורת מבוי, והרי כל החסרונות שהצענו לעיל בהסבר מדוע העצה של 'דפנות מגיעות' אינן מועילות במבוי אין בכוחם להפריע את ההכשר של אמלתרא

מסיוע צדדי אולם הדפנות הם חלק מהסוכה. וכן הבאנו את דברי הגאון בעל 'זכרון ישכר' שכתב את סברת השפת אמת גם כלפי חנוכה, שחובת פרסום הנס היא דווקא במתכונת שקבעו חז"ל, ואף בה אסור לסייע באופן צדדי.

אלא שמדימוי זה שדימו הראשונים את סוכה לנר חנוכה מוכח להדיא שאין סברא זו נכונה, שהרי בחנוכה ברור שאין הדפנות והכותל חלק מהמצוה ובכל זאת סבר רבינו יואל שהגם שגר חנוכה למעלה מעשרים אמה פסול מכל מקום אם הדפנות מגיעות אליו הרי הוא כשר. וגם הראשונים שחלקו עליו לא כתבו טעם זה אלא שהוא פסול מטעם שאין הגג רחב כמו בסוכה או מטעמים אחרים, ולא עלה על דעתם לומר שיש ריעותא בכך שהדפנות עוזרות לפרסום הנס⁸².

ועל כורחנו שאין כל חיסרון בכך שיש סיוע צדדי לפרסום הנס, ואם בסופו של דבר הוא מדליק את נר חנוכה כתקנת חז"ל או שהוא יושב בסוכה כדין התורה, לא אכפת לן אם הפרסום הנס או ה'למען ידעו' נעזר בדברים צדדיים כמו 'דפנות מגיעות' או 'אמלתרא'.

תבנא לדינא

ולאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא נסכם את כל היוצא לנו עד עתה בדין 'דפנות מגיעות' ובדין 'אמלתרא' האם זה מועיל להכשיר בלמעלה מעשרים אמה, הן בסוכה (אליבא דרבה ודלא כהלכתא) הן במבוי והן בנר חנוכה.

עצה זו של 'אמלתרא' מועילה במבוי – לדברי הכל; בסוכה – נסתפק בה השפת אמת, כשבפשטות הוא מניח שזה מועיל, אלא שהוא מעיר על כך בסברא שיש חיסרון ב'למען ידעו'. ובמאירי מפורש שאכן מועיל אמלתרא

82 וביותר מוכרח מדברי המאירי המבאר שעניין 'דפנות מגיעות' הוא מדין 'אמלתרא' ומפורש להדיא שלא כסברת

השפת אמת.

שהכשיר במבוי באופן של 'דפנות מגיעות לקורה הרחבה שבעה' האם גם יכשיר בנר חנוכה אם ידליק בכלי גדול מאוד ובפתילה עבה ביותר. ואף לדברי בעל שו"ת 'עני בן פחמא' יש להכשיר כשניכר השמן והפתילה.

הלכה למעשה

השתא דאתינן להכי נתנה ראש ונשובה להוציא הלכה למעשה באמלתרא לנר חנוכה: נר חנוכה עצמו אינו יכול לשמש כאמלתרא, ולכן הוא פסול למעלה מעשרים אמה. אולם אם לצד הנר חנוכה הגבוה למעלה מעשרים אמה ישנה אמלתרא המושכת את העין בוודאי יש בכוחה להכשיר את הנר חנוכה.

ומכאן מודעה רבא לאורייתא להמדליקים בחלון ביתם הגבוה לבני רשות הרבים יותר מעשרים אמה, שבאם חפצם לצאת ידי חובת פרסום הנס לכולי עלמא⁸⁵, עליהם להוסיף אמלתרא לצד הנר חנוכה, וזאת על ידי תאורה מושכת את העין וכיוצא בזה, ובכך תשלוט בזה עין בני רשות הרבים בנר החנוכה ויקיים המצווה בהידורה.

במבוי, ועל כורחנו שאמלתרא מושכת את העין ומביאה היכר למרות כל החסרונות, ואם כן גם בנר חנוכה אין כל סיבה שאמלתרא לא תועיל גם במדליק מחוץ לבית.

גם לדעת החולקים על רבינו יואל וסוברים שאין 'דפנות מגיעות' מועילות בנר חנוכה, אין בטעמים שנתנו כל סיבה לומר ש'אמלתרא' לא תועיל, ושוב מאותה סיבה: הרי כל הטעמים שניתנו בזה נאמרו בעיקרם כדי להסביר מדוע במבוי לא מועיל העצה של 'דפנות מגיעות' ובכל זאת אנו רואים שלמרות הכל עדיין מועיל במבוי העצה של 'אמלתרא' ועל כורחנו שזה מושך את העין יותר מזה, ושוב אין סיבה שזה לא יועיל בנר חנוכה⁸³.

וכל מה שדיברנו כאן כלפי 'אמלתרא' בנר חנוכה אינו אלא באמלתרא שהיא לצד הנר חנוכה, ובנידון השאלה האם הנר חנוכה עצמו יכול להיות אמלתרא מצד שאורו מושך את העין, הרי שכרור שבאופן רגיל אין הנר מצד עצמו יכול להיות אמלתרא מאיזה טעם שיהיה⁸⁴, אולם יש לדון לדעת הרשב"א

83 שוב ראיתי לאחד מרבני זמנינו בספר 'שלמי תודה' (חנוכה סי' טו אות ג) שנסתפק בדין אמלתרא בנר חנוכה: "ואם הדליק למעלה מכ' והניח אמלתרא [דבר היכר דמסתכלי בהו אינשין] צ"ע אי מהני כמו גבי מבוי דאמרינן בעירובין (ג א) דעל ידי אמלתרא שלטא ביה עינא, והכא נמי עי"ז איכא פרסומי ניסא לבני רשות הרבים, או דווקא במבוי סגי אמלתרא כיון שביום איכא היכרא עי"ז, אבל בנר חנוכה דזמנה כלילה י"ל דליכא הכירא על ידי אמלתרא, וצ"ע".

ותמהני עליו שלא הזכיר כלום שסברת חילוק זו העלה הט"ז כנגד שיטת רבינו יואל גבי דפנות מגיעות בנר חנוכה. והנה אף שהט"ז טען כן כלפי דפנות מגיעות, הנה כבר הראינו שלאמלתרא יש תוקף יותר שהרי היא מועילה גם במבוי בחשיכה. גם יצוין הבאנו לעיל שהפנים מאירות דחה את סברה זו של הט"ז מכמה אנפי. אולם אחרי ככלות הכל עדיין יש למצוא אמלתרא בנר חנוכה שתועיל גם אליכא דהט"ז והוא באופן שניית אמלתרא מאירה כמו המצוי בזמנינו בשלטי תאורה המושכים את העין טובא על ידי אורם החזק.

ואחרי כתיבי כל זאת ראיתי להגאון רבי משה שטרנבוך שכתב בפשטות כמסקנתנו כאן, בספרו 'תשובות והנהגות' (ח"ה סוס"י רכו): "ושמעתי שיש הדרים למעלה מעשרים אמה שנוהגים להאיר את החלון שבו הדליקו את הנרות באורות צבעוניים וכדומה כדי למשוך את העין. ודומה לאמלתרא [שהיא קורה מצויירת במיני צבעונים ופתוחים] דאיתא בגמרא בעירובין ונפסק בשו"ע (שסג סכ"ו) שכיוון שמושכת את העין והכל מסתכלים בה, יש היכר ומועיל גם כשהניחה לקורה מבוי למעלה מעשרים אמה, ואם כן הוא הדין כאן בנר חנוכה שיוצא המצווה כהלכתה".

84 וכבר כתבנו לעיל כמה טעמים בזה ומכולם העלינו שזהו חסרון רק בנר חנוכה עצמו ולא באמלתרא שלצידו.

85 ראה פרי חדש (סי' תרעא סק"ה): "ומ"ש 'מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים' דבר ברור הוא שאם החלון למעלה מעשרים אמה שמוניחה על פתח ביתו, והובא בפמ"ג (א"א אות ח') ועיין עוד במשב"ז אות ה), וכך פסק בשער הציון (שם ס"ק מב): "אכן אם החלון גבוה מקרקע רשות הרבים למעלה מעשרים אמה ואין היכר לבני רשות הרבים, אז טוב יותר להניח בפתח ופתחי תשובה"

הרב יששכר דוב הלוי בירנבוים

קרית ספר

[03/07/2018]

ביאור בדברי הראשונים בדין בית וספינה בהדלקת נר חנוכה, ובחיוב מי שמדליקין עליו בביתו להדליק במקום שנמצא אם אין מדליקין שם

בעקבות מאמרו של הגר"ח אבערלאנדער שליט"א בגליון י"ח, שלחתי לתגובות בגליון י"ט הערה שכבר היתה כתובה אצלי בקשר לאפשרות הדלקת נ"ח למי שאין לו בית לדעת רש"י וכיון שמאז עברתי ביתר עיון על פרשתא דא בראשונים בכללות, הנני שולח מאמר זה עבור גליון נ"ח (ור"ת נר חנוכה) בעזהשי"ת. (אחרי שכתבתי מאמר זה, שמתי לב שגם הגר"נ אברהםאם שליט"א בגליון מ"ו כתב בנושא הזה, אמנם לענ"ד המעיין יראה שיש מקום לשני המאמרים ומיניה ומינאי ומהגר"ח אבערלאנדער ומעוד הרבה שכתבו בנושא במקומות שונים תסתיים שמעתתא).

(וכן הוא גם כאהל מועד שיובא להלן בהערה ט"ו, עיי"ש). וגם מזה משמע שבלי בית אין מצות ההדלקה ואם רואה יש לו לברך [ונאריך עוד בהמשך בביאור כל דברי הכל בו וא"ח הנוגעים לזה ובמקורותיהם].

גם מהרמב"ם שכתב בפ"ד ה"א "מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק"¹ וכו' משמע שבלי בית לא שייך תקנת ההדלקה.

בקשר לנושא זה גם ראוי לעמוד על מה שכתוב בב"י בסימן תרע"א² כשמנסה להסביר מנהג הדלקת הנר בביהכ"נ כותב כטעם ראשון "נראה שתיקנו כן מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו וכמו שתיקנו קידוש בביהכ"נ משום אורחים דאכלו ושתו בבי כנישתא". ואע"פ שהב"י כותב "וכן כתב הכל בו" ובאמת שרשי הדברים שכתובים בב"י הם מהכל בו בה' פסח ומקורם מספר המכתם כמבואר בהערה³, בכל זאת יש במשמעות הלשון בב"י שם שגם הוא בעצמו נוקט כן.

דעות שצריכין בית

בתוס' סוכה מ"ו. ד"ה "הרואה נר של חנוכה צריך לברך" כתבו שתקנו בנ"ח ברכת הרואה "משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה" [ובספר הפרדס לראב"ח בשער ח' פ"א ה"ב מייחס זה להר"ש משאנץ עיי"ש ובאגודה במס' סוכה מייחס זה לר"י עיי"ש]. וכן הוא בתוס' הרא"ש ור"פ בסוכה שם [וכמעט באותו לשון באבודרהם מובא בהלכות חג בחג ממורנו הגרמ"מ קארפ שליט"א]. ומבואר מדבריהם שא"א לקיים מצות נ"ח בלי בית (וגם לפי תירוצים האחרים בתוס' שם הדין הוא כן בפשטות, רק שאין זה סבת תקנת ברכת הרואה רק בנ"ח).

גם בכל בו ובארחות חיים אות ט' כתבו "והרואה שלא הדליק בביתו או שאינו עתיד להדליק כמי שאין לו בית או שאינו בעירו ואע"פ שמדליקין עליו מברך שמים" וכו'.

1 ועיין גם בהי"א, וגם בפ"ג ה"ג.

2 מובא כראיה בדעת הב"י בנושא זה בהלכות חג בחג.

3 הב"י כתב שם גם עוד טעמים בשם הכל בו וכל הדברים נמצאים (אמנם לא בדיוק באותם מלים ובאותו סדר) בכל בו בתחלת סימן נ' בהלכות פסח (לא בהלכות חנוכה) כאשר כבר גילה מקומם הרה"ג ר' מנחם אדלר שליט"א בספרו "חשמונאי ובניו" וכן הרה"ג ר' גדליה אבערלאנדער שליט"א במאמרו בקובץ אור ישראל גליון ל' (ושם ציין שהדברים

משום שאין לו נר⁴. והנה לאחרונה שמנו לב שבספר השלמה [שהוציא הגרמ"י בלוי זצ"ל] אחרי שמביא רש"י כתב "וכתב הרב דודי ר' אשר ז"ל: "נראה לי דיושב בספינה וכיוצא בו דוקא שאין לו בית להדליק ולא נסיב וכו'" ומשמע שהוא הבין שהסיבה שהיושב בספינה לא מדליק הוא בגלל חסרון בית⁵.

וכן הבין בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סקמ"ו) בדעת רש"י [רק שחילק שאם הספינה מקורה אינו כן]⁶. וגם הגרצ"פ פראנק זצ"ל (מקראי קודש סי' י"ח), והגרמ"פ זצ"ל (אג"מ יו"ד ג' סי"ד אות ה' וע' גם באו"ח ה' סי' מ"ג) הבינו כן.

וע' עוד בהערה אם אמנם מוכרח ממש נקודה זו שא"א להדליק בלי דין בית ממה שכתוב בב"י.

בדעת רש"י בזה

והנה רש"י בשבת כ"ג. על הגמ' הרואה נ"ח צריך לברך כתב "הרואה. העובר בשוק ורואה באחד החצרות דולק. ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה שאמר משם רבינו יעקב דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין או ליושב בספינה". עכ"ל. ויש לדון מה הסיבה שהיושב בספינה לא מדליק האם היא בגלל שהספינה אין לה דין בית או

הובאו גם באבודרהם בסדר מעריב של שבת בלשון "מצאתי כתוב לאחד מן החכמים". ומקור הדברים באמת הוא במכתם לפסחים דף ק"א (כאשר צוין בכל בו החדש). ובמה שנוגע לענינו לשון המכתם והכל בו והאבודרהם הוא (שמדליקין בביהכ"נ) "גם שיצאו ידי חובתן הרואין שאין להם בית לברך שם" עכ"ל.

והנה לפי לשון הראשונים הנ"ל בפשטות יש משמעות שבאים לתת אפשרות למי שלא יכול להדליק ולברך - כי אין לו בית - להיות רואה ולקיים ברכת הרואה ע"י ההדלקה בביהכ"נ (או ע"י שמיעת הברכות מהמדליק או שהוא עצמו יברך). אמנם בב"י במקום "הרואין" כתוב "האורחים" (וכמדומני שלא היה נוסח אחר בכל בו ששייך לתלות את זה בו, וגם מהמשך דבריו לא משמע שהוא ט"ס בב"י עצמו) וגם סיגנון את תמצית דברי הכל בו בצורת השואה ישירה לאורחים שאוכלים בביהכ"נ לגבי קידוש בביהכ"נ (ובשני נקודות האלו נלענ"ד שלא כל א' היה מבין בכל בו כך עיי"ש).

ובמאמר הנ"ל מביא כמה אחרונים ש(כולם לא מצאו הכל בו בה' פסח ו) חלק מהם הבינו שאין הכוונה כאן לדין ברכת הרואה בגלל חסרון בית אלא הכוונה לדין אכסנאי שאין להם בית אחר וביהכ"נ הוא ביתם ע"י בדבריהם, וגם בדברי השב"ח והתניא שכותבים צד כזה (אמנם טוענים שא"כ היו האורחים עצמם צריכים להדליק). אמנם לפי זה יצא שאין ראייה מתוך דברי הבי"י שבלי בית א"א להדליק (ושבגלל זה נותנים אפשרות בביהכ"נ להיות רואה), אלא שאורחים שהם לא נשארים בבית אחר אלא בביהכ"נ, הביהכ"נ הוא ביתם ולכן מדליקין שם אבל לא משתקף מזה בבחינות שבלי בית א"א להדליק. ואם כי בתחלת דברי התניא שהזכרנו הוא מזכיר אורחים ומשמע לענ"ד שכוונתו בתחלת דבריו הוא לאנשים שלא נשארים בביהכ"נ שיוצאים ע"י הראיה וקורא להם "אורחים", בכל זאת קצת קשה לפרש כן בב"י שהשוה אותם לאורחים שאוכלים בביהכ"נ.

אמנם, כאמור, בראשונים עצמן שהגירסא "הרואין" נראה שכן מוכח שיש צורך בבית לחיוב ההדלקה.

4 אולי יש גם מקום לחשוב משום שיש רוח שיכבה אותו או ששאר הנוסעים פוחדים מאש [אפשרויות אלו הוזכרו ע"י הקהלות יעקב, ציץ אליעזר, אז נדברו ומשנה הלכות שיובאו לקמן], אמנם הם פחות נראים.

5 כן נראה לכאורה שהבינו עוד כמה ראשונים (אם כי אביא כמה דחיות קלושות בסוגריים). ראשית כל, בסמ"ג שכתב וז"ל "ורואה זה כגון יושב בספינה שאין לו בית להשתתף וגם אינו נשוי" עכ"ל (אמנם אולי אפשר לדחוק ולפרש בדבריו שחסרון בית אינה הסבה שהוא עצמו לא מדליק בספינה אלא היא הסבה שאין לו אפשרות להשתתף עם מישהו). וגם בסמ"ק שכתב "והרואה נ"ח מרחוק ואינו בשום מקום שיכול להדליק כגון בספינה" משמע שהחסרון במקום [ולא חסרון נר] (אמנם גם בדבריו יש מקום לבעל דין לומר שהכוונה משום הרוח ולא בגלל חסרון בית, ואולי אפילו לדחוק ולפרש שבגלל מקומו בספינה א"א לו להשיג נר). גם בספר התדיר משמע כן לכאורה שכתב וז"ל: "והרואה נר חנוכה והוא אינו מדליק או שאין [מדליקין] בביתו כגון שהיה אנוס או שהיה בספינה או שלא היה בידו שמן להדליק נר חנוכה ולנר ביתו שמדליק נר ביתו משום שלום ביתו ואינו מדליק נר חנוכה וכו'". (אמנם גם בדבריו אולי ניתן לומר שבספינה אין לו נר בכלל, ואח"כ מדבר שיש לו אבל צריך אותו לשלום ביתו. אמנם דוחק הוא). וכן באגודה במס' סוכה משמע בסוף דבריו ג"כ לכאורה שמי שבספינה הוא הדוגמא של מי שאין לו בית עיי"ש.

6 ועל זה טען בהלכות חג בחג מדברי הבעל העיטור שמזכיר גם קרון יחד עם ספינה ואם הכוונה בגלל שאינם בית, מוכח שגם מקורה אינו בית [עכ"פ לפי הבעל העיטור]. גם עצם הנחת המהרש"ם שהספינות אז לא היו מכוסים צ"ע. [שוב ראיתי במשנה הלכות ח"ו ספ"ו (מוכא ע"י הגר"ח אבערלאנדער במאמרו בקובץ אור ישראל גליון י"ח) שגם הוא טען זה עיי"ש]. וגם זה שלא חילק אף ראשון בסוגי הספינה לכאורה מראה שאין חילוק.

וא"כ משמע שגם בלי שום בית יכול להדליק. [ובאמת בכת"י שמודפס בספר "מאורות הראשונים" כתוב הפוך: "מי שהיה מהלך בספינה או שהיה בדרך ואין לו נר של חנוכה להדליק"⁸. ובספר האסופות שמודפס שם כתוב רק "מי שהיה מהלך בדרך ולא היה לו מה להדליק" בלי להזכיר בכלל מי שבספינה⁹. וקשה קצת לומר שהכוונה שנכנס לבית בלילה ללון, בפרט בספר האסופות שכתב מי שהיה מהלך בדרך¹⁰]. ולכן באמת נראה שיש דעה שבית אינו עיכוב בהדלקה ולפי מקור רש"י יותר נוטה שזה דעתו.

בדעת הרא"ש בזה

אמנם יש להעיר שהרא"ש כתב "הרואה נ"ח צריך לברך פירוש המהלך בספינה ורואה נרות שהדליקו בעיר והוא אינו מדליק" (וכן הוא בקיצור פסקי הרא"ש). וממה שכותב בסוף "והוא אינו מדליק" בפשטות משמע שבעצם מן הדין אפשר להדליק בספינה ורק שמדובר שהוא אינו מדליק בגלל שאין לו נר או בגלל עוד סיבות שמקשיין עליו.

והנה, לעיל בתחלת דברינו הבאנו שבתוס' הרא"ש בסוכה כותב שצריך בית ואם כן יוצא שעל כרחך ספינה שמשמע ממנו שאפשר להדליק בו, הוי בית¹¹.

ביאור דעת הארחות חיים והכל בו ומקורותיהם

מה שצריך הרבה עיון היא לרדת לאמיתות

אמנם כאשר כבר הערנו בעבר בגליון י"ט, בדברי ר' יצחק ב"ר יהודה עצמו בקשר להדלקה בשאר הלילות [אע"פ שלא כתוב שם בשם רבינו יעקב] כתוב "מי שהיה בדרך או מהלך בספינה ולא היה לו נר [מה] להדליק" וכו' [והוא מובא בספר הפרדס (מהדורת עהרענרייך) עמוד רמ"ה, במעשה הגאונים סימן נ"ה, ובשבלי הלקט סימן קפ"ו, וגם מובא הדבר בלי שם בחי' ר' יהונתן הכהן מלוניל על הגמ' במס' שבת] ורואים שאין היותו בספינה המונע ממנו להדליק אלא חסרון נר. והנה כצד הזה הבין המהר"ם בנעט בחידושו על מס' שבת כ"ג. על רש"י ד"ה אכסנאי שנדפסו לאחרונה וכן הבין הסטייפלער זצ"ל בכתבי קה"י החדשים (סימן י"ט) (אם כי קיצר קצת לשון השבה"ל) וכן נוטים הציץ אליעזר (חט"ו סכ"ט) זצ"ל והאז נדברו (ח"ו סע"ה) זצ"ל בספריהם. ושוב ראיתי שכן נטיית המשנה הלכות שליט"א בח"ז ספ"ו (מובא במאמרו של הגר"ח אבערלאנדער שליט"א).

והנה גם לפי הצד הזה שסיבת המניעה להדליק בספינה היא חסרון נר יש שתי אפשרויות: א. שלא צריך בית לקיים מצות הדלקת נ"ח⁷. ב. שספינה נחשבת כבית [בניגוד להבנת ר' אשר שמוכא בהשלמה ודעימיה].

ונראה להביא ראיה ממה שכתב גם "מי שהיה בדרך" ובפשטות המלים "ולא היה לו נר" חוזר גם על זה [וכך הבין הסטייפלער],

7 כן משמעות המהר"ם בנעט (אם כי בלי התייחסות לתוס' סוכה מ"ו). וכן הבנת הסטייפלער והצ"א והא"נ שהוזכרו בדעת רש"י, וע' גם בדברי המשנה הלכות.

8 ואין לומר שלפי כת"י זה ספינה הוא בעיא בעצם ורק בדרך כשהוא לן בבית יש צורך לומר שאין לו נר. ראשית כי אם מגיע לבית של מישוהו סביר שיהיה נר ואפי' תימא שנשאר באהל לבד או שלא סביר שבאכסניא יהיה לו נר מ"מ לא נכריע בכת"י הזה נגד נוסח ארבעה ספרים האחרים שהבאנו. ורק רצוני להביא גילוי מילתא מנוסח הכת"י שגם בדרך, החסרון הוא הנר, שלא תדחוק לומר שספינה הוא בית ושם צריך חסרון נר וכשהוא בדרך או החסרון הוא בית, לכן הנני מראה לך שהסבירות היא לא כך.

9 אם לא שדילג הסופר מחמת טעות הדומות מלות "בספינה או שהיה" לפני מלת "מהלך".

10 אמנם עיין בשתי הערות הקודמות.

11 אבל אין מכאן ראיה חותכת שהרא"ש הבין כך ברש"י (אם כי כך הפשטות), ועכ"פ אין ראיה שבאמת רש"י עצמו ורבותיו למדו כך. [וע' גם בלשון תוס' ופסקי הרי"ד, ובשבלי הלקט סימן קפ"ה, ויש לדון בכוונתם].

יפטר קמ"ל [ד]חייב ולא דמי למזוזה דמזוזה אפי' יש לו כמה פתחים כלן חייבים ונר חנוכה בתר מינייהו סגי. וכן הדר בעליה פטור ממזוזה וחייב בנר חנוכה.

י"ח. מי שבא בספינה או שהוא בבית גוים מדליק בברכות ומניחה על שלחנו ולא דמי לאכסנאי דאמרינן דאי מדלקי עליה כגו ביתיה לא צריך להשתתף דשאני התם שיש [לן] 14 פרסום הנס בהדלקת אושפיו.

והנה לעיל הבאנו כבר מה שבאות ט' מזכיר שדוגמא אחת של מי שלא ידליק הוא מי שאין לו בית. ומשמע שבלי בית א"א להדליק. וכן משמע ממה שהכל בו בהלכות פסח כתב מדברי המכתם שההדלקה בביהכ"נ הוא שיצאו ידי חובתן "הרואין שאין להם בית לברך שם". ולפ"ז מה שכתב באות י"ד - שדין אכסנאי בא לאשמועינן שלמרות שכתוב "מצוה להניח על פתח ביתו" והייתי חושב שאם אין לו פתח פטור כמו מזוזה קמ"ל שאינו כמו מזוזה, דבמזוזה כל פתח חייב וכאן לא, ומאידך הדר בעליה חייב כאן בחלון, ובמזוזה פטור - יכולים לפרש שלא צריך דוקא פתח ולא דוקא של עצמו, אבל עכ"פ רק בבית אפשר להדליק ליד פתח או חלון הנראה ממנו 15 חוץ משעת סכנה

דעת הארחות חיים והכל בו ומקורותיהם שקשורים לנושא זה. וכדי שהדברים יובנו כראוי נעתיק כאן לשון הא"ח (והכל בו) 12 - תחילה מאות ט' שכבר הזכרנו לעיל ואח"כ שאר דבריו הנוגעים לעניננו שהם חלק מדבריו מעור שלש אותיות - י"ג, י"ד, וי"ח. (מה שכתוב באותיות י"ג וי"ח הביא הב"י בסימן תרע"ז ממה שמצא כתוב בשם המהר"י אבוהב מהא"ח), וז"ל הא"ח (והכלבו):

ט. והרואה שלא הדליק בביתו או שאינו עתיד להדליק כמי שאין לו בית או שאינו בעירו ואע"פ שמדליקין עליו [בביתו] מברך שתים שעשה ניסים ושהחיינו והוא שלא שמע הברכו' אבל מי שהדליק בביתו או שעתיד להדליק או שמע הברכות אינו מברך כלל בראותו אחרים שהדליקו [וכן פסקו הבעל העטור ז"ל והרשב"א ז"ל] 13.

י"ג. וכן מי שהולך לכפר שאין בו ישראל ולן שם בלילי חנוכה אע"פ שאין לו בית שם מיוחד [מיוחד שם] שמענו שה"ר משולם היה נוהג להדליק ולברך לזכרון הנס.

י"ד. הא דאכסנאי אתא לאשמועינן דהוה אמינא [נ"ח] חובת תרעא הוא כמו מזוזה כיון שאמר מצוה להניחה על פתח ביתו ואימא שמי שיש לו פתח חייב ומי שאין לו פתח

12 כל הקטעים מובאים גם בכל בו בסדר שונה אבל כיון שבא"ח יש אותיות נזכיר הקטעים לפי מספר אותיותיו, ונגיה ע"פ נוסח הכל בו שנראה יותר מתוקן כאן באופן כללי.

13 בכל בו לא מופיעים מלים אלו ובאמת הם צע"ג שהבעל העיטור הזכיר רק הפרט שמי שלא הדליק בביתו יברך ברכת הרואה (ולא שאר הפרטים). והרשב"א הזכיר לא הדליק ואינו עתיד להדליק אבל מתנה מפורש רק אם לא מדליקין עליו בביתו ואומר שאותם שפוסקים גם אם מדליקין עליו אין להם על מה שיסמוכו. וא"כ הוא בא לחלוק על הדעה שנפסקה כאן.

והאמת היא שלענ"ד מקור הדברים כאן הוא לשון המאורות מורכב בדעת ההשלמה בשם רבינו אשר לגבי מי שאין לו בית. והיינו שהמאורות כתב שמברך "רואה שלא הדליק ואינו עתיד להדליק הלילה כגון מי שאינו בעירו ואע"ג דמדלקי עליה כגו ביתיה מ"מ כיון שאינו יכול לשמוע הברכות יברך" וכו'. עיי"ש עוד ראיותיו נגד דעת הרשב"א. הרי שמבואר בדבריו שאינו מברך מי שהדליק, מי שעתיד להדליק או מי ששמע הברכות וגם מבואר דוגמא אחת של אינו עתיד להדליק שאינו בעירו. והדוגמא השניה של מי שאין לו בית הוסיף הכל בו מדברי ההשלמה בשם דודו רבינו אשר שהובאו לעיל. ובקשר לקושינתו, בקושי אולי ניתן לומר שבא"ח נתוספו מלים אלו - "וכן פסקו הבעל העטור והרשב"א" - רק בהתייחסות לחלק הסופי של הדברים "אבל מי שהדליק" וכו' שבזה ניתן לומר פחות או יותר שכך גם הם סוברים (ולא לרישא) אבל כאמור הוא דוחק. ואיך שלא יהיה, מה שכתבנו לעיל כמקור הדברים עצמם נראה נכון.

14 מלה זאת מופיע רק בכל בו לא בא"ח (ובב"י שמביא אותו) ונדבר על זה בסוף דברינו.

15 ובאמת כן נלענ"ד לפרש גם בדברי הר"ן שכתב דומה לזה "אמר רב ששת אכסנאי [לכאורה צ"ל אכסנאי]. אורח אע"פ שאין לו בית דלא תימא דין נר חנוכה כדין מזוזה דכל מי שאין לו בית פטור מן המזוזה" - שכוונתו שאין צריך

(ומצבים דומים) שעל זה נכתוב בהמשך.

והכוונה בשאר דברי הא"ח והכלבו יתכן לפרש בשני אופנים:

מהלך א' הוא שמה שכתוב במקרים של אותיות י"ג וי"ח שמדליקין הוא משום שלמרות שאין לו בית שלו מ"מ בית הגוי נחשב בית כדי להדליק [למרות ששייך לגוי] ובספינה אולי דעתם שהוי בית¹⁶.

מאידך, יש מקום לחשוב שהכוונה באות [י"ג וי"ח] היא שלמרות שבעצם צריך בית, אבל בכל זאת במקום שאין אפשרות להדליק כדין ולא לראות ולא יהיה לו שום זכרון הנס, מדליקין גם במקום שאין לו דין בית¹⁷ [אבל כאמור רק אם א"א לראות הדלקה אחרת]¹⁸. והמחשבה הזאת מתגבשת ביתר שאת מדברי הלבוש¹⁹ שכתב נבאר. דהנה הלבוש, אם כי הוא פוסק בעקבות השו"ע שאין ברכת הרואה למי שמדליקין עליו בביתו (בניגוד לראשונים אלו), מ"מ יש מקום לדיון הנ"ל בדבריו - אם הבין שספינה כבית וחייב להדליק ורק כשאין לו נר שא"א להדליק יש עליו דין ברכת הרואה או אם ספינה לא כבית ובעצם אינו מקום הדלקה וחייב לברך ברכת הרואה ורק אם אי אפשר לראות מדליק שם כדי לראות

למרות שאינו מקום הדלקה. דז"ל בסימן תרע"ו אות ג' "מי שלא הדליק ואין מדליקין עליו בביתו וגם הוא אינו עתיד להדליק כלילה זו כגון שהולך בספינה ורואה נ"ח בעיר" מברך ברכות הרואה. ובסימן תרע"ז אות ב' כותב "הלן בבית גוי אפי' אין לו שם חדר מיוחד או הלן ביער או ההולך בספינה צריך להדליק שם ולברך אע"פ שמדליקין עליו בביתו, ולא דמי לאכסנאי דאמרין אם מדליקין עליו בביתו לא בעי לאשתתופי דשאני התם שיש פרסומי ניסא בהדלקת אושפיו ישראל שרואה גם הוא את הנרות וזוכר את הנס אבל כשהוא בין עכו"ם או במקום שאין בו יהודים אחרים שמדליקין צריך הוא להדליק ולראות הנרות כדי לזכור את הנס אע"פ שמדליקין עליו בביתו". עכ"ל.

והנך רואה שבסימן תרע"ו הוא מזכיר הולך בספינה כמי שלא מדליק שמברך ברכת הרואה, ומאידך במקרה שלא רואה כותב בסימן תרע"ז שההולך בספינה צריך להדליק.

והנה ממה שהזכיר הלן ביער עם ההולך בספינה משמע לכאורה שגם במקום שאין דין הדלקה חייבים להדליק אם אין אפשרות לראות הנרות¹⁹ (ושגם בית הגוי והספינה

שיהיה לו בית (ואין הכוונה דוקא לבעלות אלא שיהא נחשב דייר קבוע כמו במוזוה שהוא חובת הדר) קמ"ל שכאן גם אכסנאי חייב אבל ההיכא תימצי יתכן שהוא רק אם נמצא במקום שמוגדר כבית ולא מוכרח כלל מדבריו שאם לן בספסל בגן העיר או ביער שיכול להדליק שם, ובאמת, דבר זה יותר מוכרע מלשון האהל מועד שגם הוא כתב ש"אכסנאי חייב בנ"ח אע"פ שאין לו בית" ותו כתב "מי שאין לו בית להדליק נ"ח או שאין משתתף עם אדם כשרואה נ"ח מברך". ונראה בכוונתו שאכסנאי חייב אפי' כשזה לא ביתו, אבל מאידך מי שאין לו בית שגר בו להדליק וגם אין לו אפשרות להשתתף בבית אחרני כמו אכסנאי אז יברך ברכת הרואה, דבלי בית בכלל א"א לו להדליק.

16 יתכן שהבין שדעת המאורות שיוכא להלן שהיא מקור דין זה (אות י"ח) היא שספינה נחשבת כבית [בניגוד להשלמה שסובר שספינה אינו בית] וכך הכריע למרות שהוא מסכים עם ההשלמה שצריך בית [ובדעת המאורות עצמו נדבר לקמן]. [ועכ"פ כאמור לעיל בהערה נראה לענ"ד שדברי הא"ח באות ט' נובעים מדברי המאורות בצירוף דעת ההשלמה בשם רבינו אשר לגבי מי שאין לו בית].

17 ולפי זה ספינה אין לו דין בית.

18 אבל כאשר נבאר בהמשך כמדומני שהמאורות עצמו שהוא מקור דין אות י"ח להדליק בספינה ובבית הגוי לא כיוון לזה למי שמדקדק היטב בדבריו, אלא אפי' אם יכול לראות נ"ח, אבל בבית או מקום שבו הוא שוהה אין מי שמדליק, אז הוא צריך להדליק כאשר נבאר בעזה"ש בהמשך.

19 והלבוש בא למסקנא הזאת ע"פ מה שראה שמרן בב"י בסימן תרע"ו הביא דברי רש"י דלעיל [וגם דברי הרא"ש שכתב הרואה נ"ח צריך לברך פירוש המהלך בספינה ורואה נרות שהדליקו בעיר והוא אינו מדליק] ומאידך בסימן תרע"ז מביא בשם המהר"י אבוהב שכתב בשם הארזות חיים [אות י"ח] מי שבא בספינה או שהוא בבית גויים מדליק בברכות ומניחה על שלחנו ולא דמי לאכסנאי דאמרין דאי מדליקין עליה בגו ביתיה לא בעי לאשתתופי דשאני התם שיש פרסום

תוספתא

הוא למי שנמצא בספינה ויש לו נר ואין מדליקין עליו בביתו ויכול לראות נר של אחר, האם בעצם בספינה אינה מקום הדלקה ואין יכול להדליק ולכן מוטל עליו לראות ולברך ורק אם א"א לראות מדליק בכל זאת כדי לראות הנרות, או האם הספינה נחשב מקום הדלקה ויש לו להדליק ולברך, ורק אם אין לו נר אז נזקק לברכת הרואה מהספינה אם אפשר לו לראות. והדבר צ"ע.

והנה באיזה משני המהלכים שנייחס אל הלבוש, החילוק בין המקרים לא נתפרש באר היטב בדבריו²⁰.

ביאור דעת המאורות

אמנם כאמור בהערה י"ח, במאורות עצמו נראה אחרת, שהוא לא ביסס דין הדלקה בספינה ובבית הגוי על דין הרואה אלא על דין פרסום הנס וכמדומני היתה לו כוונה אחרת וכעת נסביר אותו. גם ראוי לציין שהוא לא כתב הדין של אין לו בית ושספינה הוא לא בית כמו שכתב ההשלמה.

כדומה ליער הם בעצם לא מקום הדלקה). ולפי זה יצא שכוונתו בסימן תרע"ו היא שאפי' אם יש לו נר, בכל זאת בספינה לא מדליקין כי אין לו דין בית, ואם יכול לראות יש לו לברך ברכת הרואה (אם אין מדליקין בביתו), ורק בסימן תרע"ז שאין אפשרות לראות מדליק (גם אם מדליקין בביתו).

אמנם, יש אפשרות לפרש בדברי הלבוש שהמקום של לן ביער איירי כשיש לו אהל ביער, ושספינה ובית הגוי יש להם דין בית ולכן בסי' תרע"ז אפשר לו וחייב הוא להדליק אם אין יכול לראות גם אם מדליקין עליו בביתו, וגם בסימן תרע"ו היה לו להדליק בעצמו אם אין מדליקין עליו בביתו אפי' אם יכול לראות נרות אחרות רק שהמדובר הוא בשאין לו נר בספינה ולכן צריך לברך ברכת הרואה אם רואה נרות ולא מדליקין עליו בביתו, וכך לומד מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א.

והנפק"מ בזה (חוץ מלן ביער בלי אהל)

הנס בהדלקת אושפיו עכ"ל.

והנה המחבר עצמו בשו"ע לא נקט דוגמא של הולך בספינה ורק פסק בסימן תרע"ו ס"ג שמי שלא הדליק ולא ידליק ולא מדליקין עליו מברך ברכת הרואה, ובסימן תרע"ז כתב י"א שאע"ג שמדליקין עליו בתוך ביתו אם הוא במקום שאין בו ישראל מדליק בברכות. והרמ"א מוסיף כי חייב לראות הנרות וכן נוהגין. והמקור לחיוב לראות הנרות הוא מרדכי שהב"י מביא שהוכיח כן מדין הרואה מברך וגם כתב המרדכי וכן אומר ר"י שנהגו בני אדם שהיו הולכין ליריד ולא היה יהודי באותו עיר ומדליקין בבית העו"ג ע"כ. והב"י והד"מ משוים הא"ח והכל בו למרדכי הזה. אמנם האחרונים [הט"ז והגר"א] הקשו שהחיוב הזה לראות את הנרות רואים רק לפי הדעות שגם מי שמדליקין עליו בביתו חייב לברך ברכת הרואה אבל למי שלא סובר כן וכמו המחבר עצמו שפסק שמי שמדליקין עליו לא מברך לא מצאנו חיוב לראות. והאמת הוא שגם הרמ"א בחשובותיו סימן צ"ט מאריך לומר כן שלפי דעת הטור לא רק שאין מברכין על הראיה אלא שלא חייבים לראות, מה שאין כן לפי המרדכי שגם כשמדליקין עליו מברך יש לברך על ההדלקה כדי לראות מכל שכן מהמהדרי"ן. עיי"ש. והנה המאמר מרדכי אומר שכנראה המחבר עצמו סובר חילוק שאם אין נרות אצלו חייב להדליק נר כדי שיראה הנרות אפי' אם מדליקין עליו בביתו, וכיון שחייב להדליק כדי לראות חייב כבר לברך גם על ההדלקה, משא"כ אם מדליקין אצלו הוא כבר רואה ואין צורך שהוא עצמו ידליק וברכת הרואה אין חיוב עליו לברך כי כבר מקיימים מצות נ"ח בביתו. (אמנם חשוב לציין שהמשנ"ב למעשה לא מסכים לברך על הדלקה כדי לראות כאשר מדליקין עליו בביתו, אם לא שיאמר שלא רוצה לצאת בהדלקת ביתו).

והנה הלבוש גם למד כהמאמר מרדכי, רק שלכאורה נראה מדבריו שהוא הבין שהחיוב לראות יגרום לנו להגיד לאדם להדליק אפי' במקום שאינו בעצם מקום הדלקה. והבסיס לומר כן אפי' במקום שאינו בית [ונכעין זה כתוב במהר"ם בנעט שהוזכר לעיל] הוא מדין מניחו על שלחנו ודין בשעת הסכנה וכאשר המנורה על השלחן כבר אין רואים התייחסות לבנין דהיינו שזה לא תלוי בפתח וחלון והשוו מצב שאין בית לשעת הסכנה [אמנם אפשר לחלוק ולומר שגם הדלקה על השלחן בשעת אונס רק נתקן אם יש בית].

20 הכוונה, כי אם מדברים בסימן תרע"ו שאין לו נר ובסימן תרע"ז כשיש לו נר היה לחילוק הזה להשתקף, ואם באים לחדש שכשאי אפשר לראות חייבים להדליק גם במקום שאינו מקום הדלקה היה לו להרגיש הנקודה הזאת (ולא רק ההפרש בין מקומות אלו לאכנסאי אם מדליקין עליו בביתו).

ובהמשך דבריו נלענ"ד שהוא לא בא לומר שיש חיוב להדליק כדי שיראה הנס, אלא שיש חיוב שיהיה פרסום הנס בכל מקום שיהודי נמצא גר בחנוכה [יתכן רק במקום שמוגדר כבית]. דהיינו כמו שיש חיוב להדליק בשני פתחים שאף א' לא יחשוד שאין פרסום הנס מבית יהודי [אפי' שכבר יש פרסום בצד השני], כ"ש שבבית או ספינה שיהודי נמצא בו שאין פרסום נס משם, שהוא חייב שיעשה פרסום כזה. ואפי' אם אין מישהו אחר שיראה את זה צריך לעשות הפרסום לעצמו כמו מי שיש לו בית לבד במקום שאין עוד יהודי. ואכסנאי שונה שבמקום מגורים העכשוי שלו כבר הדליק הבעל הבית. ולפי זה ההדלקה כאן הוא לא לראות [שעל הצד ההוא אם יש עוד יהודי שגר בכפר של הגוי ומדליק, הוא יהיה פטור - זה אינו], אלא סיבת ההדלקה הוא שיהיה הדלקת פרסום^{הנחמה} במקום מושבו דהיינו בבית [או אולי מקום] שהוא נמצא. ולפי זה מדויק הראיה מחיוב להדליק על שני פתחים וגם מה שקורא לזה משום פרסום הנס כאשר מבואר בגמ' ובדברי עצמו להלן שהוא משום חשד. [וכל זה לא מובן אם בא להביא ראיה שיש חיוב לראות]. גם מדויק מה שכתב בסוף שאני התם שבבית אושפיזו שהוא דר שם [ולא מועיל בבית אחר] גם מה שכתב ואפילו אין עמו ישראל אחר שמשמע כ"ש אם יש ישראל אחר למרות שגם הוא מדליק אבל זה לא במקום מושבו [אמנם הטענה האחרונה ניתן לדחות שהכוונה לעוד יהודי שאתו בבנין או שמגיע לשם].

גם לפי מהלך זה לא קשור הדיון כאן לדיון שהוא עצמו מביא אח"כ אם מי שמדליקין עליו מברך ברכות הרואה, שהוא מביא שם מחלוקת בזה ומכריח ע"פ סברא ופשטות לשון הגמ' שמברך. אבל כאן זה לא תלוי במחלוקת הזו והראיות שלו, כי זה חיוב אחר. כנלענ"ד.

ומה שהדין שאי פתח בבא לנפשיה חייב רק משום חשד זה משום ששם בעצם אושפיזו

וז"ל המאורות: נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ. היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ובשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו. ושמעינן מהכא שמי שהוא בים בספינה שמדליק בברכות ומניחה במקומו ודיו, כיון דאנוס הוא לא גרע משעת הסכנה. וכן יש לומר במי שהוא בבית הערלים, כגון אותן בני אדם שהולכין למערפה שלהם בכפרים ועומדים שם בביתם עד שישלמו עניניהם, ידליקו בברכות על שולחנם לבד ודים.

ונראה לומר דאף מי שמדליקין עליה בגו ביתיה ידליק במקומו ויברך, דהא בית שיש לו שני פתחים בשני רוחות צריך להדליק בכל פתח ופתח משום פרסומי נסא, וכל שכן הא. ואפילו אין עמו ישראל אחר צריך לעשות פרסומי נסא לדידיה, שהרי מי שיש לו בית ועומד יחידי צריך נמי להדליק, וכן שמעתי שהיו נוהגין קצת חכמים מדקדקין במצות. ואע"ג דאמרינן דאכסנאי היכא דמדלקי עליה בגו ביתיה אינו צריך להשתתף בפריטי בהדי אושפיזיה, שאני התם שבבית אושפיזו שהוא דר שם מדלקי ואיכא פרסומי נסא. עכ"ל.

והנה תחלה המאורות בא לומר שלמרות שבספינה ובבית הגוי א"א להדליק בפתח או בחלון, מכל מקום הוא מדליק במקומו ועל שולחנו כמו בשעת סכנה. [יתכן שהוא מבין שספינה ובית הגוי יש להם דין בית רק כיון שא"א להדליק במקום התקנה הוא בא לומר שזה כמו שעת הסכנה ומספיק במקומו ועל שולחנו. יש אמנם גם צד לחשוב שספינה ובית הגוי אינם בתים - ספינה בעצם ובית הגוי כי זה לא שלו (או בגלל שלא יכול להדליק במקום הראוי להדליק בבית), והחידוש הוא שלמרות כן חייב להדליק כמו שגם בבית של ישראל חייבים להדליק בשעת הסכנה על השלחן וכבר אין התייחסות לבית ולפתח שלו, כן גם כאן (אפילו אם אין כאן בית כלל) והדברים לא מוכרעים].

הדליק וזה רק כמו שני פתחים, אבל כאן שהוא באמת לבד הוא חייב ממש.

אמנם הארחות חיים והכל בו כנראה לא הבינו כך, כי הם גם מביאים מה שכתוב בסוף אות י"ג שה"ר משולם הדליק לזכרון הנס ומשמע שהוא כדי לראות ולא כדי שיהיה פרסום הנס ממקומו. גם העתקת הכל בו שיש אוצר החכמה

לו פרסום הנס בהדלקת אושפיזו נוטה יותר להבנה שהוא כדי שיראה ולא שיהיה פרסום הנס במקומו (ואם כי ניתן לדחוק בזה, וגם הא"ח לא העתיק מלה זו, בכל זאת מהלשון של אות י"ג יותר נראה שכך הבינו). ובכל זאת הנלענ"ד בהבנת דברי המאורות כתבתי לעיל והבוחר יבחר.

[03/07/2018 14:03]

סגולה לפקוד עקרות

מרגלא בפומייהו דרבנן רבותינו הקודמים, אשר בחנוכה יש מקום לעורר פקידת עקרים ועקרות כעין ראש השנה, ולדעתי עיקר הסגולה ביום האחרון הנקרא בפי כל "זאת חנוכה", אשר כוונתו מן "נוצר" עד "ונקה", על פי מה שכתב האריז"ל לכוון בהדלקת הנרות אל הי"ג מידות, היינו ביום ראשון למידה הראשונה, א-ל, ובליל שני רחום, עד בלילה השמיני מן ונוצר עד ונקה, מזל עליון ומזל תחתון. ובני חיי ומזוני, לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא. ואף על פי כן יש לרמוז על כל ימי חנוכה, כי "מתתיהו" בגימטריא "ראש השנה". (בני יששכר ב', י')

סגולה לפרנסה

ידוע מה שהצדיקים אומרים שזמן מוכשר להמשיך פרנסה טובה לישראל הוא בזאת חנוכה. (אמרי נועם)

מנהג אצל הצדיקים לעשות סעודה גדולה ביום השמיני של חנוכה הנקרא "זאת חנוכה", וזה לכבוד גמר המצוה של הדלקת הנרות, כמו שמובא ברמ"א (סימן תרס"ט), ש"עושין סעודות משתה לגומרה של תורה", ובאליהו רבה שם כותב "וכן לגומרה של מצוה". (ליקוטי מהרי"ח)

בגמרא חז"ל דורשים, "זאת" מכלל דאיכא אחרת. ולכן קוראים ליום האחרון של חנוכה בשם "זאת חנוכה", להודיע כי עדיין לא נגמר התיקון עד ימי פורים הבאים. כי חנוכה הוא בחינת הוד, ופורים הוא בחינת נצח. ושניהם הם כמו שני חלקי גוף, דומים זה לזה. וזהו "זאת" מכלל שיש אחר, ואיזהו פורים. (אמרי נועם)